بسم الله الرحمن الرحيم

مۇقەددىمە

« حركات » (تاۋۇش بەلگىلىرى) :

تاۋۇش بەلگىلىرى تۇرلۇك سىرتقى ئامىللار سەۋەبىدىن ئىسىملارنىڭ ئاخىرىدا ئۆزگۈرۈپ تۇرىدىغان ياكى ئىسىملارنىڭ ئۈستىگە قويۇلۇپ، ھەرخىل سىرتقى ئامىللار تەسىر كۆرستەلمەيدىغان قاتتىق بەلگىلەردۇر.

1 ـ ئامىللارنىڭ تەسىرى بىلەن ئاخىرى ئۆزگۈرىدىغان بەلگىلەر (◌َ ◌ُ ◌ِ ◌ً ◌ٌ ◌ٍ) :

باش كېلىش (مَرْفُوْعٌ [◌ُ وٌ])، **چۈشۈم كېلىش** (مَنْصُوْب [◌َ اً])، **ئىگىلىك كېلىش** (مَجْرُورٌ [◌ِ ى ٍ]) دەپ ئاتىلىدۇ.

م :
عَلاَمَةُ الرَّفْعِ : اَلْمُجْتَهِدُ مَحْبُوْبٌ ــ تىرىشچان كىشى سۆيۈملۈك.
عَلاَمَةُ النَّصْبِ : اِحْتَرُمْتُ الْمُجْتَهِدَ ــ تىرىشچان كىشىنى ھۆرمەتلىدىم.
عَلاَمَةُ الْجَرِّ : اَعْجَبْتُ بِالْمُجْتَهِدِ ــ تىرىشچان كىشىگە ھەيران قالدىم.

****

2 ـ ئامىللار تەسىر كۆرستەلمەيدىغان قاتتىق بەلگىلەر (◌َ ◌ُ ◌ِ) :

تاق **پىچ (ضَمَّةٌ)**، تاق **زەۋەر (فَتْحَةٌ)**، تاق **زىر (كَسْرَةٌ)** دەپ ئاتىلىدۇ.

عَلاَمَةُ الرَّفْعِ : هَؤُلاَءِ مَحْبُوبُوْنَ ــ ئۇلار سۆيۈملۈك كىشىلەر.

م : عَلاَمَةُ النَّصْبِ : اِحْتَرَمْتُ هَؤُلاَءِ ــ ئۇلارنى ھۆرمەتلىدىم.

عَلاَمَةُ الْجَرِّ : اَعْجَبْتُ بِهَؤُلاَءِ ــ ئۇلارغا ھەيران قالدىم.

ئەسكەرتىش :

1 ـ ئاملالارنىڭ تەسرى بىلەن ئاخىرى ئۆزگۈرىدىغان بەلگىلەر :

1 - اَلْأَسْمَاءُ. 2 - وَالْفِعْلُ الْمُضَارِعُ.

(ئىسىملار) ۋە (كەلگۈسى زامان پېئىلى) دا كۆرۈلىدۇ.

---

2 ـ ئاملالار تەسىر كۆرستەلمەيدىغان قاتقان بەلگىلەر (◌َ ◌ِ ◌ُ ◌ْ) :

1 - اَلْفِعْلُ الْمَاضِى. 2 - وَفِعْلُ الْأَمْرِ. 3 - وَجَمِيْعُ الْحُرُوفِ .

(ئۆتكەن زامان پېئىلى)، (بۇيرۇق پېئىل)، (بارلىق ھەرپلەر) ئۈستىگە قۇرۇلغان بولىدۇ.

بۇ بۆلۈمدە جەمئىي 32 باب مەزمۇن بولۇپ، ئىسمنىڭ تۆۋەندىكىدەك بىرنەچچە تۈرى ۋە ئۇلارنىڭ تاۋۇش ـ بەلگىلىرى نوقتۇلۇق سۆزلىنىدۇ :

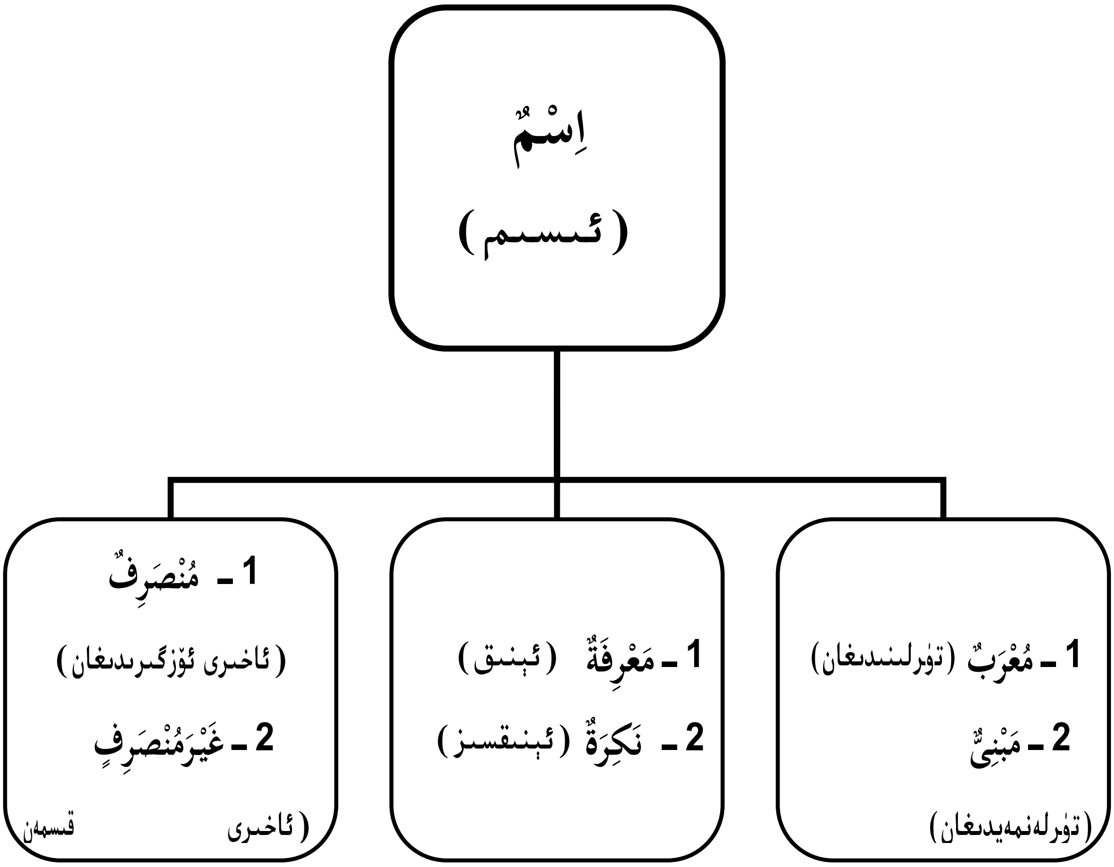

بۇ بۆلۈمدىكى 32 باب مەزمۇن :

****

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ : اَلْإِسْمُ الْمَعْرِفَةُ وَالنَّكِرَةُ

1 ـ § : ئېنىق ئىسىم ۋە ئېنىقسىز ئىسىم

****

اَلْفَصْلُ الثَّانِى: اَلتَّنْوِيْنُ وَالْاَلِفُ وَاللاَّمُ

2 ـ § : جۈپ بەلگە ۋە ئەلىف ـ لام

****

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ : مُنْصَرِفٌ وَغَيْرَ مَنْصَرِفٍ

3 ـ § : ئاخىرى ئۆزگىرىدىغان ئىسىم ۋە ئاخىرى يېرىم ئۆزگۈرىدىغان ئىسىم

****

اَلْفَصْلُ الرَّابِعُ : اَلِفٌ مَقْصُورَةٌ

4 ـ § : قىسقارغان ئەلىف

****

اَلْفَصْلُ الْخَامِسُ : مُثَنَّي

5 ـ § : ئىككىلىك ئىسىم

****

اَلْفَصْلُ السَّادِسُ : اَلْجَمْعُ

6 ـ § : كۆپلۈك ئىسىم

****

اَلْفَصْلُ السَّابِعُ : جَمْعُ السَّلاَمَةِ

7 ـ § : ساغلام كۆپلۈك

****

اَلْفَصْلُ السَّامِنُ : جَمْعُ الْقِلَّةِ

8 ـ § : ئاز كۆپلۈك

****

اَلْفَصْلُ التَّاسِعُ : جَمْعُ الْجَمْعِ

9 ـ § : كۆپلۈكنىڭ كۆپلىكى

****

اَلْفَصْلُ الْعَاشِرُ: اَلْاِسْمُ الْمَتَّصِلُ

10 ـ § : ئۇلانما ئىسىم

****

اَلْفَصْلُ الْحَادِىَ عَشَرَ : اَلْجَمْعُ وَالْمُفْرَدُ

11 ـ § : كۆپلۈك ۋە يەككىلىك

****

اَلْفَصْلُ الثَّانِىَ عَشَرَ : يَاءٌ مَكْسُوْرٌ مَاقَبْلَهَا

12 ـ § : ئالدى زىرلىق « ي »

****

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ عَشَرَ : جَمْعُ الْاِسْمِ اَلِفٌ مَقْصُوْرَةٌ

13 ـ § : قىسقارغان ئەلىف بار ئىسىمنىڭ كۆپلىكى

****

اَلْفَصْلُ الرَّابِعُ عَشَرَ : اَلْاِضَافَةُ

14 ـ § : سۆز بىرىكمىسى

****

اَلْفَصْلُ الْخَامِسُ عَشَرَ : اِضَافَةٌ فِالْمُثَنّٰى وَالْجَمْعُ

15 ـ § : ئىككىلىك ۋە كۆپلۈك ئىسىملاردىكى سۆز بىرىكمىسى

****

اَلْفَصْلُ السَّادِسُ عَشَرَ : اَلتَّأْنِيْثُ

16 ـ § : ئايالىق جىنسى تۈردىكى ئىسىم

****

اَلْفَصْلُ السَّابِعُ عَشَرَ : تَأْنِيْثُ الْعَدَدِ

17 ـ § : ئايالىق جىنسى تۈردىكى سانلار

****

اَلْفَصْلُ الثَّامِنُ عَشَرَ: اَلْاَسْمَاءُ الْمُؤَنَّثَةُ لاَيُظْهَرُ عَلاَمَةٌ

18 ـ § : ئالامىتى ئېنىق بولمىغان ئايالىق جىنسى تۈردىكى ئىسىملار

****

اَلْفَصْلُ التَّاسِعُ عَشَرَ : جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ

19 ـ § : ئايالىق جىنسى تۈردىكى ئىسىمنىڭ كۆپلۈكى

****

اَلْفَصْلُ الْعِشْرُونَ : اِسْمٌ فِى« فَعْلَةٌ »

20 ـ § : « فَعْلَةٌ » ئۆلچىمىدىكى ئىسىم

****

اَلْفَصْلُ الْحَادِىَ وَالْعِشْرُونَ : جَمْعٌ مُكَسَّرٌ

21 ـ § : پارچە كۆپلۈك ئىسىم

****

اَلْفَصْلُ الثَّانِى وَالْعِشْرُونَ : اِسْمَيْنِ مَرْفُوْعَيْنِ

22 ـ § : باش كېلىشدىكى ئىككى ئىسىم

****

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ وَالْعِشْرُونَ : اَلصِّفَةُ وَالْمَوْصُوفُ

23 ـ § : سۈپەت ۋە سۈپەتلەنگۈچى

****

اَلْفَصْلُ الرَّابِعُ وَالْعِشْرُونَ : اَلْاِسْمُ الْمَقْصُوْرُ وَالْاِسْمُ الْمَمْدُوْدُ

24 ـ § : قىسقارغان ئىسىم ۋە سوزۇلغان ئىسىم

****

اَلْفَصْلُ الْخَامِسُ وَالْعِشْرُونَ : اَلْاِسْمُ الْعَلَمُ

25 ـ § : خاس ئىسىم

****

اَلْفَصْلُ السَّادِسُ وَالْعِشْرُونَ : اَلْاِسْمُ الْمَنْسُوْبُ

26 ـ § : تەۋەلىك ئىسىم

****

اَلْفَصْلُ السَّابِعُ وَالْعِشْرُونَ : اَلنِّسْبَةُ الْجَمْعَ

27 ـ § : كۆپلۈك ئىسمنى تەۋە قىلىش

****

اَلْفَصْلُ الثَّامِنُ وَالْعِشْرُونَ : اَلتَّصْغِيْرُ

28 ـ § : ئىسىملارنى كىچىكلىتىش

****

اَلْفَصْلُ التَّاسِعُ وَالْعِشْرُونَ : تَصْغِيْرُ الْجَمْعِ

29 ـ § : كۆپلۈك ئىسمنى كىچىكلىتىش

****

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُونَ : فِى الْوَقْفِ الْاِسْمَ

30 ـ § : ئىسىملارنى توختاتقاندا

****

اَلْفَصْلُ الْحَادِىَ وَالثَّالِثُونَ : اَلِفٌ وَصْلٌ

31 ـ § : ئۇلانما ئەلف

****

اَلْفَصْلُ الثَّانِى وَالثَّالِثُونَ : اَلْمَعْدُوْدُ

32 ـ § : سانالغۇچى ئىسىم

****

مۇھىم تولۇقلىما

اَلْعَدَدُ (سان)

بىردىن ~ مىلىيونغىچە (1 ~ 1.000000) بولغان سانلار ۋە يىل ـ ئاي ـ كۈن، پەسىل، كالىندار ھەققىدە چۈشەنچە بېرىلىدۇ.

3 ـ قسىم 2 ـ بۆلۇم :
تاۋۇش بەلگىلىرى
حركات

****

1 ـ س: مَا حَرَكَاتٌ ؟ وَمَا اَهْمِيَّةُ دِرَاسَتِهِ ؟

تاۋۇش بەلگىسى دىگەن نىمە ؟ ئۇنى ئۆگۈنىشنىڭ ئەھمىيتى نىمە ؟

ج : حَرَكَاتٌ . هِىَ الْحَرَكَاتُ الْمُخْتَلِفَةُ الَّتِى تَحْدِثُ فِى اَخِرِالْاِسْمِ بِعَوَامِلٍ مُخْتَلِفَةٍ تَدْخُلُ عَلَيْهِ اَوْ تُبْنَى عَلَيْهَا الْاَسْمَاءُ لاَ اَنْ تَحْدِثَ بِعَوَامِلٍ مُخْتَلِفَةٍ .

بەلگە ـــ تۈرلۈك سىرتقى ئامىللار سەۋەبىدىن ئىسىملارنىڭ ئاخىرىدا ئۆزگۈرۈپ

تۇرىدىغان ياكى ئىسىملارنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلۇپ، ھەرخىل سىرتقى ئامىللار تەسىرى بىلەن ئۆزگەرمەيدىغان بەلگىلەردۇر.

اَهْمِيَّتُهُ : يُتَوَصَّلُ بِهَا اِلىٰ تَلَفُّظِ الْكَلِمَةِ صَحِيْحَةً.

سۆزلەرنى توغرا تەلەپپۇز قىلىش ئۈچۈندۇر.

****

ئەسكەرتىش :

اَلْإِعْرَابُ (تاۋۇش بەلگىلىرى)

1 ـ حَرَكَاتٌ (بەلگە) 4 : ضَمَّةٌ فَتْحَةٌ كَسْرَةٌ سُكُونٌ .

2 ـ حُرُوفٌ (ھەرپلەر) 4 : « و ا ي ن » .

(بۇ كىتابتا «**حركات** » (تاۋۇش بەلگىلىرى) نوقتۇلۇق سۆزلىنىدۇ).

اَلْإِعْرَابُ وَالْبِنَاءُ فِىالْأَسْمَاءِ

ئىسىملاردىكى تۈرلىنىش ۋە تۈرلەنمەسلىك

****

2 ـ س: كَمْ قِسْمًا يَنْقَسِمُ الْاِسْمُ مِنْ حَيْثُ الْإِعْرَابُ وَالْبِنَاءُ ؟ وَمَا هِيَ ؟

ئىسىم تۈرلىنىش ۋە تۈرلەنمەسلىك جەھەتتىن نەچچە قىسىمغا بۆلىنىدۇ ؟ ئۇلار قايسىلار ؟

ج : يَنْقَسِمُ قِسْمَيْنِ (ئىككى قىسىمغا بۆلىنىدۇ) :

1 ـ اِسْمٌ مُعْرَبٌ (تۈرلىنىدىغان ئىسىم). **2** ـ اِسْمٌ مَبْنِيٌّ (تۈرلەنمەيدىغان ئىسىم). .

****

3 ـ س: ما اِسْمُ الْمُعْرَبُ ؟ وَمَا حَرَكَاتُهُ ؟

تۈرلىنىدىغان ئىسىم دېگەن نېمە ؟ ئۇنىڭ بەلگىسى نېمە ؟

ج : اَلْاِسْمُ الْمُعْرَبُ . هُوَ الَّذِى يَتَغَيَّرُ شَكْلُ اٰخِرِهِ بِتَغَيُّرِ مَوْقِعِهِ فِى الْجُمْلَةِ .

حَرَكَاتُهُ : تُسَمَّى **الرَّفْعَ وَالنَّصْبَ وَالْجَرَّ.**

تۈرلىنىدىغان ئىسىم ــ جۈملىدىكى ئورنىنىڭ ئۆزگۈرىشى بىلەن ئاخىرى ئۆزگۈرىدىغان ئىسىمدۇر.

ئۇنىڭ بەلگىسى : باش كېلىش (رَفْعٌ)، چۈشۈم كېلىش (نَصْبٌ)، ئىگىلىك كېلىش (جَرٌّ) دەپ ئاتىلىدۇ. (◌ُ ◌َ ◌ِ ◌ٌ ◌ً ◌ٍ)

م : الرَّفْعُ : جَاءَنِى الرَّجُلُ ــ يېنىمغا بىر ئادەم كەلدى.

وَالنَّصْبُ : رَاَيْتُ الرَّجُلَ ــ ھېلقى ئادەمنى كۆردۈم.

وَالْجَرُّ : مَرَرْتُ بِالرَّجُلِ ــ ھېلقى ئادەم بىلەن ئۆتتۈم.

4 ـ س: ما اِسْمُ الْمَبْنِيُّ ؟ وَمَا حَرَكَاتُهُ ؟

تۈرلەنمەيدىغان ئىسىم دېگەن نېمە؟ ئۇنىڭ تاۋۇش بەلگىسى نېمە؟

ج : اَلْاِسْمُ الْمَبْنِيُّ . هُوَ الَّذِى لاَ يَتَغَيَّرُ شَكْلُ اٰخِرِهِ بِتَغَيُّرِ مَوْقِعِهِ فِى الْجُمْلَةِ .

وَحَرَكَاتُ الْبِنَاءِ : تُسَمَّى **الضَّمَّ وَالْفَتْحَ وَالْكَسْرَ.**

تۈرلەنمەيدىغان ئىسىم ــ جۈملىدىكى ئورنىنىڭ ئۆزگۈرىشى بىلەن ئاخىرى ئۆزگەرمەيدىغان ئىسىم.

ئۇنىڭ بەلگىسى : تاق پېچ (**ضَمَّةٌ**)، تاق زەۋەر (**فَتْحَةٌ**)، تاق زىر (**كَسْرَةٌ**) دەپ ئاتىلىدۇ.

م : مِنْ حَيْثُ (...دىن بولۇش)، **مِنْ قَبْلُ** (...دىن ئىلگىرى)، **مِنْ بَعْدَ** (...دىن

كېيىن) كَيْفَ (قانداق)، اَيْنَ (قەيەر)، هَؤُلاَءِ (ئۇلار)، اَمْسِ (تۈنۈگۈن)

ئەسكەرتىش :

وَكَذَالِكَ كُلُّ حَرْكَةٍ وَقَعَتْ فِى اَوَّلِ الْكَلِمَةِ اَوْ فِى وَسَطِهَا فَهِىَ بَنَائِيَّةٌ .

تۆرلىنىدىغان ئىسىم تۆرلەنمەيدىغان ئىسىمغا ئوخشاش ھەرپلەرنىڭ باش ۋە ئوتتۇرا قىسمىدىكى بەلگىسى قاتقان بولىدۇ (پەقەت ئاخىرقى ھەرپىنىڭ بەلگىسى ئۆزگۈرىدۇ).

****

خۇلاسە :

إسم بولىدۇ.

1 ـ معرب : ئۆزگەرگۈچى بەلگە «رفع، نصب، جر» (◌ُ ◌َ ◌ِ ◌ٌ ◌ً ◌ٍ)

2 ـ مبنى : قاتقان بەلگە « ضم ، فتح، كسر » (◌ُ ◌َ ◌ِ) بولىدۇ.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ : اَلْإِسْمُ الْمَعْرِفَةُ وَالنَّكِرَةُ

1 ـ § : ئېنىق ئىسىم ۋە ئېنىقسىز ئىسىم

****

5 ـ س: كَمْ قِسْمًا يَنْقَسِمُ الْإِسْمُ بِاعْتِبَارِ الْمَعْرِفَةِ وَالنَّكِرَةِ ؟ مَا هِىَ ؟

ئىسىم ئېنىق ۋە ئېنىقسىزلىق جەھەتتىن نەچچە قىسىمغا بۆلىنىدۇ ؟ ئۇلار قايسىلار؟

ج : يَنْقَسِمُ إِلَى قِسْمَيْنِ (ئىككى قىسىمغا بۆلىنىدۇ) :

1 ـ اِسْمُ الْمَعْرِفَةُ (ئېنىق ئىسىم) 2 ـ اِسْمُ النَّكِرَةُ (ئېنىقسىز ئىسىم)

****

6 ـ س: ما اِسْمُ الْمَعْرِفَةُ ؟ وَمَا عَلاَمَاتُهُ ؟

ئېنىق ئىسىم دېگەن نېمە ؟ ئۇنىڭ ئالامىتى نېمە ؟

ج : فَالْمَعْرِفَةُ . هُوَ الَّذِي كَانَ مُسَمَّاهُ مَعْلُومًا .

وَعَلاَمَاتُهُ : فِي اَسْمَاءِ الْاَجْنَاسِ الْاَلِفُ وَاللاَّمُ وَالْاِضَافَةُ .

كَقَوْلِكَ اَلرَّجُلُ وَالْغُلاَمُ وَالْفَرَسُ وَ غُلاَمُكَ وَفَرَسُكَ .

ئېنىق ئىسىم ـــ ھەركەت ئىگىسى ئېنىق (مەلۇم) بولغان ئىسىمدۇر.

ئۇنىڭ ئالامىتى : 1 ـ ئەلىف ـ لام (ال). 2 ـ بىرىكمە ئىسىم.

م : ھېلىقى ئەر، ھېلىقى چاكار، ھېلىقى ئات، سېنىڭ چاكىرىڭ، سېنىڭ ئېتىڭ.

7 ـ س: ما اِسْمُ النَّكِرَةُ ؟ وَما عَلاَمَتُهُ ؟

ئېنىقسىز ئىسىم دېگەن نېمە؟ ئۇنىڭ ئالامىتى نېمە؟

ج : وَالنَّكِرَةُ . هُوَ الَّذِى كَانَ مُسَمَّاهُ مَجْهُولاً .

وَعَلاَمَتُهُ : فِي اَسْمَاءِ الْاَجْنَاسِ اَلتَّجَرُّدُ عَنِ الْاَلِفِ وَاللاَّمِ وَالْاِضَافَةِ .

كَقَوْلِكَ رَجُلٌ وَغُلاَمٌ وَفَرَسٌ

ئېنىقسىز ئىسىم ـــ ھەركەت ئىگىسى نامەلۇم (مەۋھۇم) بولغان ئىسىمدۇر.

ئۇنىڭ ئالامىتى : ئەلىف ـ لام (ال) ۋە بىرىكمە ئىسىمدىن خالىي بولۇشتۇر.

م : ئەر، چاكار، ئات .

****

خۇلاســـــە :

1 ـ معرفة : 1 ـ ئەلىف ـ لام (ال). 2 ـ بىرىكمە ئىسىمدۇر. م : اَلرَّجُلُ فَرَسُكَ .

إسم

2 ـ نكرة : ئەلف ـ لام (ال) ۋە بىرىكمە ئىسىمدىن خالىي بولۇشتۇر. م : رَجُلٌ .

اَلْفَصْلُ الثَّانِي: اَلتَّنْوِيْنُ وَالْاَلِفُ وَاللاَّمُ

2 ـ § : جۈپ بەلگە ۋە ئەلف ـ لام

****

8 ـ س: هَلْ يَجْتَمِعُ فِي اِسْمٍ وَاحِدٍ اَلتَّنْوِيْنُ وَالْاَلِفُ وَاللاَّمُ ؟

جۈپ بەلگە بىلەن ئەلف ـ لام بىر ئىسىمدا كېلەلەمدۇ ؟

ج : اَلتَّنْوِيْنُ وَالْاَلِفُ وَاللاَّمُ **لاَ يَجْتَمِعَانِ** فِي اِسْمٍ وَاحِدٍ

تَقُولُ غُلاَمٌ اَوْ اَلْغُلاَمُ وَلاَ يَجُوزُ اَنْ تَقُولَ اَلْغُلاَمٌ بِالتَّنْوِيْنِ.

جۈپ بەلگە بىلەن ئەلف ـ لام (ال) بىر ئىسىمدا **بىللە كەلمەيدۇ** .

م : « غُلاَمٌ » ياكى « اَلْغُلاَمُ » دېيىش كېرەك. جۈپ بەلگە بىلەن ئەلف ـ لام (ال) نى بىر سۆزدە بىللە ئىشلىتىپ « اَلْغُلاَمٌ » دېيىش خاتادۇر.

****

خۇلاسىـــــە :

(ً ٍ ٌ) بىلەن « ال » بىر سۆزدە كەلمەيدۇ .

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ : مُنْصَرِفٌ وَغَيْرَ مَنْصَرِفٍ

3 ـ § : ئاخىرى ئۆزگىرىدىغان ئىسىم ۋە ئاخىرى قىسمەن ئۆزگۆرىدىغان ئىسىم

****

9 ـ س: كَمْ قِسْمًا يَنْقَسِمُ الْاِسْمُ فِى تَغَيُّرِ اَخِرِهِ وَفِى غَيْرِ تَغَيُّرِ اَخِرِهِ ؟ وَمَا هِيَ ؟

ئىسىم ئاخىرى ئۆزگۈرۈشى ياكى ئۆزگەرمەسلىك جەھەتتىن نەچچە قىسىمغا بۆلىنىدۇ ؟ ئۇلار قايسىلار ؟

ج : يَنْقَسِمُ إِلَى قِسْمَيْنِ (ئىككى قىسىمغا بۆلىنىدۇ) :

1 ـ اِسْمُ الْمُنْصَرِفِ (ئاخىرى ئۆزگىرىدىغان ئىسىم)

2 ـ اِسْمُ الْغَيْرَ مَنْصَرِفٍ (ئاخىرى قىسمەن ئۆزگۈرىدىغان ئىسىم)

****

10 ـ س: ما اِسْمُ الْمُنْصَرِفُ ؟ ئاخىرى ئۆزگۈرىدىغان ئىسىم دېگەن نېمە؟

ج : اِسْمُ الْمُنْصَرِفِ ـــ اَلْاِسْمُ الَّذِى يَدْخُلُهُ التَّنْوِيْنُ وَالْحَرَكَاتُ الثَّلاَثُ جَمِيْعًا يُسَمَّى مُنْصَرِفاً . كَقَوْلِكَ **هَذَا رَجُلٌ وَرَأَيْتُ رَجُلاً وَمَرَرْتُ بِرَجُلٍ .**

ئاخىرى ئۆزگۈرىدىغان ئىسىم ـــ ئۆزىگە جۈپ بەلگە ۋە ئۈچ تاق بەلگىنىڭ ھەممىسى كىرىدىغان ئىسىمدۇر.

م : هَذَا رَجُلٌ . رَأَيْتُ رَجُلاً . مَرَرْتُ بِرَجُلٍ .

****

11 ـ س: ما غَيْرَ مَنْصَرِفٍ ؟

ئاخىرى قىسمەن ئۆزگۈرىدىغان ئىسىم دېگەن نېمە ؟

ج : غَيْرَ مَنْصَرِفٍ ـــ اَلَّذِى يَدْخُلُهُ الرَّفْعُ وَالنَّصْبُ فَقَطٌّ وَلاَ يَدْخُلُهُ التَّنْوِيْنُ وَإِنَّمَا يُنْصَبُ فِى مَوْضِعِ الْجَرِّ يُسَمَّى غَيْرَمُنْصَرِفٍ .

كَقَوْلِكَ **هَذَا أَحْمَدُ وَرَأَيْتُ أَحْمَدَ وَمَرَرْتُ بِأَحْمَدَ .**

ئاخىرى قىسمەن ئۆزگۈرىدىغان ئىسىم ـــ پەقەت زەۋەر ۋە پېچ كىرىدىغان جۈپ بەلگە كىرمەيدىغان، زىر ئوقۇلىدىغان ئورۇندا زەۋەر ئوقۇلىدىغان ئىسىملار ئاخىرى **يېرىم**

ئۆزگۈرىدىغان ئىسىم دېيىلدۇ.

م : هَذَا أَحْمَدُ رَأَيْتُ أَحْمَدَ مَرَرْتُ بِأَحْمَدَ .

12 ـ س: ما اِسْمُ الْمَبْنِيُّ ؟ قاتقان ئىسىم دېگەن نېمە ؟

ج : اِسْمُ الْمَبْنِيُّ : اَلَّذِى لاَ يَدْخُلُهُ التَّنْوِيْنُ وَالْحَرَكَاتُ الثَّلاَثُ جَمِيعًا يُسَمَّى مَبْنِيًّا .

كَقَوْلِكَ مَنْ وَكَمْ وَهَؤُلاَءِ وَاَمْسِ .

قاتقان ئىسىم : ئۆزىگە جۈپ بەلگە ۋە ئۈچ تاق بەلگىنىڭ ھېچقايسىسى كىرمەيدىغان ئىسىملار ئاخىرى قاتقان ئىسىم دېيىلدۇ.

م : مَنْ كَمْ هَؤُلاَءِ اَمْسِ .

****

خۇلاســــە :

إسم:

- منصرف — (ً ٌ ٍ) (ُ َ ِ) كىرىدۇ.
- غير منصرف — (ُ َ) كىرىدۇ، (ِ) ئورنىدا (َ) كىرىدۇ.

مبني — (ً ٌ ٍ) (ُ َ ِ) كىرمەيدۇ.

اَلْفَصْلُ الرَّابِعُ : اَلِفٌ مَقْصُورَةٌ

4 ـ § : قىسقارغان ئەلىف

****

13 ـ س: مَا عَلاَمَاتُ الْاَلِفُ الْمَقْصُوْرَةُ ؟

قىسقارغان ئەلفنىڭ ئالامىتى نىمە ؟

ج : عَلاَمَاتُ الْاَلِفُ الْمَقْصُوْرَةُ : اِذَا كَانَ فِي اٰخِرِ الْاِسْمِ اَلِفٌ مَقْصُورَةٌ لَمْ يُظْهَرْ فِيْهِ الْاِعْرَابُ .

قىسقارغان ئەلفنىڭ ئالامىتى : ئەگەر ئىسىملارنىڭ ئاخىرىدا قىسقارغان ئەلىف بولسا، ئۇ ئىسىمدا تاۋۇش بەلگىلىرى ئوچۇق بىلىنمەيدۇ (يەنى قىسقارغان ئەلفدىن باشقا بەلگە كەلمەيدۇ).

م : هَذَا الرَّحىٰ (بۇ تۈگمەندۇر).

وَرَاَيْتُ الرَّحىٰ (تۈگمەننى كۆردۈم) .

وَمَرَرْتُ بِالرَّحىٰ (تۈگمەن يېنىدىن ئۆتتۈم).

****

خۇلاســـــە :

ألف

1 ـ مقصورة (ىٰ) : باشقا بەلگىلەر كەلمەيدۇ .

2 ـ ممدد (ا) : (كېيىن سۆزلىنىدۇ).

اَلْفَصْلُ الْخَامِسُ : مُثَنَّي

5 ـ § : ئىككىلىك ئىسىم

****

14 ـ س: مَاذا يُفْعَلُ الْاِسْمُ فِالتَّحْوِيْلِ اِلَى الْمُثَنَّى؟ وَمَا عَلاَمَاتُهُ الرَّفْعِ وَالنَّصْبِ

وَالْجَرِّ ؟

ئىسمنى ئىككىلىكە ئايلاندۇرىشتا قانداق قىلىش كېرەك ؟ ئۇنىڭ باش كېلىش، چۈشۈم كېلىش، ئىگىلىك كېلىش ئالامىتى نېمە ؟

ج : اِذَا ثُنِّيَ الْاِسْمُ اُلْحِقَ بِاَخِرِهِ اَلِفٌ وَ نُونٌ مَكْسُورَةٌ اَوْ يَاءٌ مَفْتُوحَةٌ مَا قَبْلَهَا وَ نُونٌ مَكْسُورَةٌ . كَقَوْلِكَ **رَجُلاَنِ** **وَرَجُلَيْنِ** **وَغُلاَمَانِ** **وَغُلاَمَيْنِ**.

اَلْاَلِفُ عَلاَمَةُ الرَّفْعِ فِىالتَّثْنِيَةِ **وَالْيَاءُ عَلاَمَةُ** النَّصْبِ وَالْجَرِّ .

تَقُوْلُ **جَاءَنِى غُلاَمَانِ** **وَهَذَانِ رَجُلاَنِ** كَمَا تَقُوْلُ جَاءَنِىغُلاَمٌ وَهَذَا رَجُلٌ .

وَرَأَيْتُ غُلاَمَيْنِ كَمَا تَقُوْلُ رَأَيْتُ غُلاَمًا. **وَمَرَرْتُ بِغُلاَمَيْنِ** كَمَا تَقُوْلُ مَرَرْتُ بِغُلاَمٍ .

بىرلىك ئىسىم ئىككىلىكە ئايلاندۇرغاندا، ئۇنىڭ ئاخىرىغا ئەلف ھەم زىرلىق نۇن قوشۇلىدۇ، ياكى ئالدى زەۋەر « ي » نى كەلتۈرۈپ، ئاخىرىغا زىرلىق « نِ » نى قوشۇش لازىم بولىدۇ.

م : **رَجُلاَنِ – رَجُلَيْنِ، غُلاَمَانِ – غُلاَمَيْنِ .**

ئىككىلىكدە باش كېلىش **ئالامىتى :** ئەلفدۇر. **م : جَاءَنِى غُلاَمَانِ وَهَذَانِ رَجُلاَنِ.**

چۈشۈم كېلىش، ئىگىلىك كېلىش **ئالامىتى :** يادۇر. **م : وَرَأَيْتُ غُلاَمَيْنِ وَمَرَرْتُ بِغُلاَمَيْنِ**

يەنى: جَاءَنِىغُلاَمٌ + « ا »، « نِ » = جَاءَنِى غُلاَمَانِ .

هَذَا رَجُلٌ + « ا » « نِ » = هَذَانِ رَجُلاَنِ .

رَأَيْتُ غُلاَمًا + « َ ي » « نِ » = رَأَيْتُ غُلاَمَيْنِ .

مَرَرْتُ بِغُلاَمٍ + « َ ي » « نِ » = مَرَرْتُ بِغُلاَمَيْنِ .

****

خۇلاســــه :

ئىسمنى ئىككىلىككە ئايلاندۇرۇشتا « ا نِ » ياكى « َ ي نِ » قوشۇلىدۇ.

م : غُلاَمٌ + « ا »، « نِ » = غُلاَمَانِ

ياكى غُلاَمٌ + « َ ي » « نِ » = غُلاَمَيْنِ

عَلاَمَةُ الرَّفْعِ : « ا » .

عَلاَمَةُ النَّصْبِ وَالْجرِّ : « ي » .

اَلْفَصْلُ السَّادِسُ : اَلْجَمْعُ

6 ـ § : كۆپلۈك ئىسىم

****

15 ـ س: كَمْ قِسْمًا يَنْقَسِمُ الْجَمْعُ ؟ وَمَا هِيَ ؟

كۆپلۈك نەچچە تۈرگە بولىنىدۇ ؟ ئۇلار قايسىلار ؟

ج : اَلْجَمْعُ عَلَى ضَرْبَيْنِ (ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ) :

1 ـ جَمْعُ التَّكْسِيْرِ (پارچە كۆپلۈك). 2 ـ جَمْعُ التَّصْحِيْحِ (پۈتۈن كۆپلۈك)

****

16 ـ س: ما جَمْعُ التَّكْسِيْرِ ؟ پارچە كۆپلۈك دېگەن نېمە؟

ج : جَمْعُ التَّكْسِيْرِ ـ مَا تُكَسَّرَ فِيْهِ نَظْمُ الْوَاحِدِ. كَقَوْلِكَ رِجَالٌ فِي جَمْعِ رَجُلٍ.

پارچە كۆپلۈك ـ كۆپلۈككە ئايلاندۇرغاندا بىرلىك شەكلى بۇزۇلغان ئىسىمدۇر.

م : « رَجُلٌ » نىڭ كۆپلۈكى ← « رِجَالٌ » غا ئوخشاش.

****

17 ـ س: ما جَمْعُ التَّصْحِيْحِ ؟ پۈتۈن كۆپلۈك دېگەن نېمە؟

ج : جَمْعُ التَّصْحِيْحِ ـ مَا سَلِمَ فِيْهِ نَظْمُ الوَاحِدِ كَقَوْلِكَ مُسْلِمُونَ فِجَمْعِ مُسْلِمٍ.

پۈتۈن كۆپلۈك ـ كۆپلۈككە ئايلاندۇرغاندا بىرلىك شەكلى بۇزۇلمىغان ئىسىمدۇر.

م : « مُسْلِمٌ » نىڭ كۆپلۈكى ← « مُسْلِمُونَ » گە ئوخشاش.

****

ئەسكەرتىش :

جَمْعُ التَّصْحِيْحِ (پۈتۈن كۆپلۈك) ← **جَمْعَ السَّلاَمَةِ** (ساغلام كۆپلۈك) دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

****

خۇلاســـــە :

جَمْعُ

- **التَّكْسِيْرِ** : بىرلىك شەكلى **بۇزۇلغان** كۆپلۈك. **م :** **رَجُلٌ ← ج رِجَالٌ** .
- **التَّصْحِيْحِ** : بىرلىك شەكلى **بۇزۇلمىغان** كۆپلۈك. **م :** **مُسْلِمٌ ← ج مُسْلِمُونَ** .

اَلْفَصْلُ السَّابِعُ : جَمْعُ السَّلاَمَةِ

7 ـ § : ساغلام كۆپلۈك

****

18 ـ س: ما اُلْحِقُ بِاَخِرِ الْاِسْمِ اِذَا جُمِعَ جَمْعَ السَّلاَمَةِ ؟ وَمَا عَلاَمَتُهُ الرَّفْعِ وَالنَّصْبِ وَالْجَرِّ فِالْجَمْعِ ؟

ئىسمنى ساغلام كۆپلۈك (پۈتۈن كۆپلۈك) تەرىقىسىدە كۆپلۈككە ئايلاندۇرۇشتا قانداق قىلىش كېرەك؟ كۆپلۈكتە باش كېلىش، چۈشۈم كېلىش ۋە ئىگىلىك كېلىشنىڭ ئالامىتى نېمە؟

ج : كُلُّ اِسْمٍ اِذَا جُمِعَ جَمْعَ السَّلاَمَةِ اُلْحِقَ بِاَخِرِهِ وَاوٌ مَضْمُومٌ مَاقَبْلَهَا وَنُونٌ مَفْتُوحَةٌ. اَوْ يَاءٌ مَكْسُورَةٌ مَاقَبْلَهَا وَنُونٌ مَفْتُوحَةٌ. فَالْوَاوُ عَلاَمَةُ الرَّفْعِ فِى الْجَمْعِ كَالْاَلِفِ فِالتَّثْنِيَةِ وَالْيَاءُ عَلاَمَةُ النَّصْبِ وَالْجَرِّ.

تَقُوْلُ : جَاءَنِي مُسْلِمُونَ وَرَأَيْتُ مُسْلِمِيْنَ وَمَرَرْتُ بِمُسْلِمِيْنَ .

ھەر قانداق ئىسىم ساغلام كۆپلۈك (پۈتۈن كۆپلۈك) تەرىقىسىدە كۆپلۈككە ئايلاندۇرۇلغان ۋاقىتتا، شۇ سۆزنىڭ ئاخىرىغا ئالدى پىچلىق « و» بىلەن زەۋەرلىك «ن » قوشۇلىدۇ ياكى ئالدى زىرلىق « ي » بىلەن زەۋەرلىك « ن » قوشۇلىدۇ.

« و » بولسا، باش كېلىشنىڭ ئالامىتىدۇر.

« ي » بولسا، چۈشۈم كېلىش ۋە ئىگىلىك كېلىشنىڭ ئالامىتىدۇر .

م : جَاءَنِي مُسْلِمُونَ وَرَأَيْتُ مُسْلِمِيْنَ وَمَرَرْتُ بِمُسْلِمِيْنَ .

****

19 ـ س: لِمَا يُخْتَصُّ جَمْعُ السَّلاَمَةِ ؟ وَلِمَا يُخْتَصُّ جَمْعُ الْتَّكْسِيْرِ ؟

ساغلام كۆپلۈك نېمىگە خاس قىلىندۇ ؟ پارچە كۆپلۈك نېمىگە خاس ؟

ج : هَذَا الْجَمْعُ يَخْتَصُّ بِالْعُقْلاَءِ. وَاَمَّا جَمْعُ التَّكْسِيْرِ فَيَكُونُ فِيْهِمْ وَ فِي غَيْرِهِمْ.

ساغلام كۆپلۈك ــ ئەقلى بار نەرسىلەرگە خاس.

پارچە كۆپلۈك ــ ئەقلى بار ھەم ئەقلى يوق نەرسىلەرگە خاسدۇر.

****

خۇلاســـــە :

ساغلام كۆپلۈك : « ـُ و»« نَ » ياكى « ـِي »« نَ » بىلەن ياسىلىدۇ.

عَلاَمَةُ الرَّفْعِ : « و » . **م : جَاءَنِي مُسْلِمُونَ**

عَلاَمَةُ النَّصْبِ وَالْجَرِّ : « ي ». **م : رَأَيْتُ مُسْلِمِيْنَ. مَرَرْتُ بِمُسْلِمِيْنَ .**

اَلْفَصْلُ السَّامِنُ : جَمْعُ الْقِلَّةِ

8 ـ § : ئاز كۆپلۈك

****

20 ـ س: ما جَمْعُ الْقِلَّةِ ؟ وَكَمْ وَزْنًا هِىَ؟

ئاز كۆپلۈك دېگەن نېمە ؟ ئۇ قانداق ۋەزىنلەردە كېلىدۇ ؟

ج : جَمْعُ الْقِلَّةِ ــ اَلْعَشَرَةُ وَمَادُونَهَا.

كُلُّ جَمْعٍ عَلَى وَزْنِ اَفْعُلٍ كَاَفْلُسٍ وَاَفْعَالٍ كَاَفْرَاخٍ وَاَفْعِلَةٍ كَاَلْسِنَةٍ وَفِعْلَةٍ كَغِلْمَةٍ فَهُوَ جَمْعُ قِلَّةٍ .

ئاز كۆپلۈك ــ 10 ياكى 10 دىن ئاز ساندىكى كۆپلۈكتۇر.

ئۇ تۆۋەندىكى ۋەزىنلەردە كېلىدۇ :

1 ـ اَفْعُلٌ ۋەزىنىدىكى ← اَفْلُسٌ (بىر چاخچىغال نەرسە)

2 ـ اَفْعَالٌ ۋەزىنىدىكى ← اَفْرَاخٌ (چۈجىلەر)

3 ـ اَفْعِلَةٌ ۋەزىنىدىكى ← اَلْسِنَةٌ (نەچچە خىل تىل)

4 ـ فِعْلَةٌ ۋەزىنىدىكى ← غِلْمَةٌ (چاكارلار).

مانا بۇلار ئاز كۆپلۈكدۇر.

****

خۇلاســـــە :

جمع القلة ــ 10 ياكى 10 دىن ئاز ساندىكى كۆپلۈكتۇر.

ئۇنىڭ ۋەزىنلىرى : « اَفْعُلٌ اَفْعَالٌ اَفْعِلَةٌ فِعْلَةٌ »

اَلْفَصْلُ التَّاسِعُ : جَمْعُ الْجَمْعِ

9 ـ § : كۆپلۈكنىڭ كۆپلىكى

****

21 ـ س: هَلْ يَصِحُّ الْجَمْعُ الْجَمْعِ ؟

كۆپلۈك ساندىكى ئىسمنى يەنە كۆپلۈككە ئايلاندۇرىشقا بولامدۇ ؟

ج : جَمْعُ الْجَمْعِ لاَ يَصِحُّ اِلاَّ فِىجُمُوعِ الْقِلَّةِ.

كۆپلۈك ساندىكى ئىسىملارنى يەنە تەكرار كۆپلۈككە ئايلاندۇرشقا بولمايدۇ. پەقەت ئاز كۆپلۈكدىلا بولىدۇ.

م : كَلْبٌ : اَكْلُبٌ ج ← اَكَالِيْبٌ (ئىتلار)

نَعْمٌ : اَنْعَامٌ ج ← اَنَاعِيْمٌ (چاھار پايلار)

سِوَارٌ: اَسْوِرَةٌ ج ← اَسَاوِرَةٌ (بىلەيزۈكلەر).

****

خۇلاســــە :

10 دىن يۇقىرى كۆپلۈكنى تەكرار كۆپلۈككە ئايلاندۇرشقا بولمايدۇ.

اَلْفَصْلُ الْعَاشِرُ: اَلْاِسْمُ الْمَتَّصِلُ

10 ـ § : ئۇلانما ئىسىم

****

22 ـ س: كَيْفَ ثُنِّىَ الْاِسْمُ الْمَتَّصِلُ ؟

ئۇلانما ئىسىم قانداق ئىككىلىككە ئايلاندۇرىلىدۇ ؟

ج : يُقَالُ مَا اَحْسَنَ رُؤُسَهُمَا وَمَا اَعْظَمَ بُطُونَهُمَا. عَلَى لَفْظِ الْجَمْعِ.

وَالْمُرَادُ: رَأْسَيْهِمَا وَ بَطْنَيْهِمَا. وَفِىالْقُرَانِ « فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا »اَىْ قَلْبَيْكُمَا وَاِنَّمَا يَجُوزُ ذَالِكَ فِى الْاَشْيَاءِ الْمُتَّصِلَةِ دُونَ الْمُنْفَصِلَةِ. فَاَمَّا فِى الْمُنْفَصِلَةِ فَاِنَّكَ تَقُولُ مَا اَحْسَنَ فَرْسَيْهِمَا وَدَارَيْهِمَا.

ئۇلانما ئىسىمنى ئىككىلىككە ئايلاندۇرغاندا، ئۇلارنى كۆپلۈك تەلەپپۇزى بويىچە

كەلتۈرۈش لازىم.

م : مَا اَحْسَنَ رَؤُوْسَهُمَا ــ بۇ ئىككىسىنىڭ باشلىرى نېمە دېگەن چىرايلىق !

مَا اَعْظَمَ بُطُوْنَهُمَا ــ ئۇ ئىككىسىنىڭ قورساقلىرى نەقەدەر چوڭ ـ ھە !

بۇ جۈملىدىكى ئەسلى مەقسەد : « رَأْسَيْهِمَا» (ئۇ ئىككىسىنىڭ ئىككى بېشىنى) « بَطْنَيْهِمَا» (ئۇ ئىككىسىنىڭ ئىككى قورسىقىنى) دېگەن ئۇلانما ئىسمنى يۇقۇرقىدەك كۆپلۈك تەلەپپۇزىدا ئېلىشتۇر. قۇرئاندا « فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا » يەنى « قَلْبَيْكُمَا» ئورنىدا كەلگەن. ئۇلۇنۇپ كەلگەن ئىسىملارنى يوقۇرقىدەك ئېلىش توغرا بولىدۇ (يەنى باش، قورساق بولسا تەنگە ئۇلۇنۇپ كەلگەن ئىسىملاردۇر). ئەمما، ئايرىما ئىسمدا ئۇنداق بولمايدۇ.

م : مَا اَحْسَنَ فَرْسَيْهِمَا وَدَارَيْهِمَا ــ ئۇنىڭ ئىككى ئېتى ۋە ئىككى ھويلىسى نېمە دېگەن چىرايلىق ـ ھە !

(يەنى ئات، ھويلا بولسا ئايرىم كەلگەن ئىسىملاردۇر)

****

خۇلاســــە :

ئۇلانما ئىسىملاردا ئىككىلىك ئىسم كۆپلۈك تەلەپپۇزدا كېلىدۇ.

اَلْفَصْلُ الْحَادِىَ عَشَرَ : اَلْجَمْعُ وَالْمُفْرَدُ

11 ـ § : كۆپلۈك ۋە يەككىلىك

****

23 ـ س: كَيْفَ يُغْرَقُ الْاِسْمُ بَيْنَ جَمْعِهِ وَبَيْنَ وَاحِدِهِ؟

كۆپلۈك ئىسم بىلەن ئۇنىڭ يەككە ھالىتى قانداق پەرقلىنىدۇ ؟

ج : اَلْجَمْعُ الَّذِى بَيْنَهُ وَبَيْنَ وَاحِدِهِ يُفْرَقُ بِالتَّاءِ.

كۆپلۈك بىلەن ئۇنىڭ يەككە ھالىتى « اَلتَّاءُ (ة) » بىلەن پەرىقلىنىدۇ.

م : نَخْلَةٌ (بىر تۈپ خورما دەرىخى) ج ← نَخْلٌ (خورما دەرەخلىرى) .

تَمْرَةٌ (بىر تال خورما) ج ← تَمْرٌ (خورمىلار)

صَخْرَةٌ (بىر قۇرام تاش) ج ← صَخْرٌ (قۇرام تاشلار) .

بِطِّيْخَةٌ (بىر قوغۇن) ج ← بِطِّيْخٌ (قوغۇنلار).

وَ هَذَا الْجَمْعُ يَخْتَصُّ بِالْأَشْيَاءِ الْمَخْلُوْقَةِ دُوْنَ الْمَصْنُوْعَةِ .

بۇ خىل كۆپلۈك شەكلى ئەسلى تەبئي (يارىتىلغان) شەيئىلەرگە خاستۇر. ياسىغان نەرسىلەرگە خاس بولمايدۇ.

****

خۇلاســـــە :

كۆپلۈك بىلەن ئۇنىڭ يەككە ھالىتى « ة » بىلەن پەرىقلىنىدۇ.

يەنى، يەككە ھالىتى « ة » بىلەن كېلىدۇ. كۆپلۈك ھالىتى « ة » سىز كېلىدۇ.

م : نَخْلَةٌ ج ← نَخْلٌ صَخْرَةٌ ج ← صَخْرٌ .

اَلْفَصْلُ الثَّانِىَ عَشَرَ : يَاءٌ مَكْسُوْرٌ مَاقَبْلَهَا

12 ـ § : ئالدى زىرلىق « ي »

****

24 ـ س: كَيْفَ يُجْمَعُ الْاِسْمُ الَّذِىْ فِى اَخِرِهِ يَاءٌ مَكْسُوْرٌ مَاقَبْلَهَا ؟

ئاخىرىدا ئالدى زىرلىق « ي» كەلگەن ئىسىم قانداق كۆپلۈككە ئايلاندۇرىلىدۇ ؟

ج : اَلْاِسْمُ الَّذِى كَانَ فِى اَخِرِهِ يَاءٌ مَكْسُوْرٌ مَاقَبْلَهَا كَقَاضٍ وَغَازٍ. اِذَا جُمِعَ جَمْعَ السَّلاَمَةِ

حُذِفَ يَاءُهُ. وَضُمَّ مَاقَبْلَهَا فِىحَالِ الرَّفْعِ. وَكُسِرَ مَاقَبْلَهَا فِىحَالِ النَّصْبِ وَالْجَرِّ.

فَقِيْلَ : هُمْ قَاضُونَ وَغَازُونَ وَرَأَيْتُ قَاضِيْنَ وَغَازِيْنَ وَمَرَرْتُ بِقَاضِيْنَ وَغَازِيْنَ.

وَكَذَالِكَ الْمُصْطَفُوْنَ وَالْمُرْتَضُوْنَ وَالْمُصْطَفِيْنَ وَالْمُرْتَضِيْنَ .

ئىسمنىڭ ئاخىرىدا ئالدى زىرلىق « ي » كەلگەن بىر خىل ئىسملار بار .

م : « قَاضِي غَاضِي » غا ئوخشاش.

بۇنداق ئىسملار پۈتۈن كۆپلۈك سان تەرىقىسىدە كۆپلۈككە ئايلاندۇرۇلسا، ئۇ ئىسمنىڭ « ي » ھەرپى تاشلىنىدۇ. ئاندىن « ي » نىڭ ئالدىدىكى ھەرپ باش كېلىش ھالىتىدە پىچلىق ئوقۇلدۇ. چۈشۈم كېلىش ۋە ئىگىلىك كېلىش ھالىتىدە زىرلىق ئوقۇلدۇ.

م : هُمْ قَاضُونَ وَغَازُونَ . وَرَأَيْتُ قَاضِيْنَ وَغَازِيْنَ. وَمَرَرْتُ بِقَاضِيْنَ وَغَازِيْنَ.
وَالْمُصْطَفُوْنَ وَالْمُرْتَضُوْنَ وَالْمُصْطَفِيْنَ وَالْمُرْتَضِيْنَ .

بۇ تۈردىكى(ئاخىرىدا ئالدى زىرلىق «ي» كەلگەن) باشقا ئىسملارمۇ مۇشۇ خىل ئۇسۇلدا كۆپلۈككە ئايلاندۇرۇلىدۇ.

****

خۇلاســــــه :

ئاخىرىدا ئالدى زىرلىق « ي » كەلگەن ئىسملار كۆپلۈككە ئايلاندۇرۇلسا، « ي » ھەرپى تاشلىنىپ، « ي » نىڭ ئالدىدىكى ھەرپ <u>باش كېلىش</u> ھالىتىدە <u>پىچلىق</u> كېلىدۇ. <u>چۈشۈم كېلىش ۋە ئىگىلىك كېلىش</u> ھالىتىدە <u>زىرلىق</u> كېلىدۇ.

م : قَاضِي غَاضِي← هُمْ قَاضُونَ وَغَازُونَ . وَرَأَيْتُ قَاضِيْنَ وَغَازِيْنَ. وَمَرَرْتُ بِقَاضِيْنَ وَغَازِيْنَ.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ عَشَرَ : جَمْعُ الْإِسْمِ اَلِفٌ مَقْصُوْرَةٌ

13 ـ §: قىسقارغان ئەلىف بار ئىسمنىڭ كۆپلىكى

****

25 ـ س: كَيْفَ يَجْمَعُ الْاِسْمُ الَّذِىْ فِى اَخِرِهِ اَلِفٌ مَقْصُوْرَةٌ ؟

ئاخىردا قىسقارغان ئەلىف بار ئىسىم قانداق كۆپلۈككە ئايلاندۇرىلىدۇ ؟

ج : اَلْاِسْمُ الَّذي كَانَ فِي اَخِرِهِ اَلِفٌ مَقْصُورَةٌ. اِذَا جُمِعَ جَمْعَ السَّلاَمَةِ يُحْذَفُ اَلِفُهُ. وَ يُفْتَحُ مَاقَبْلَ الْوَاوِ وَالْيَاءِ جَمِيْعًا. كَقَولِهِم: **هُمْ اَعْلَوْنَ وَرَأَيْتُ اَعْلَيْنَ وَمَرَرْتُ بِاَعْلَيْنَ.**

وَكَذَالِكَ : **اَلْمُصْطَفَوْنَ وَالْمُرْتَضَونَ وَالْمُصْطَفَيْنَ وَالْمُرْتَضَيْنَ .**

ئاخىردا قىسقارغان ئەلىف بار ئىسىمنى پۈتۈن كۆپلۈك تەرىقىسىدە كۆپلۈككە ئايلاندۇرغاندا، ئەلىف تاشلىنىدۇ. ئورنىغا كەلگەن « و » ۋە « ي » نىڭ ئالدىدىكى ھەرپ زەۋەر ئوقۇلىدۇ.

م : « اَعْلىٰ » ج ← **هُمْ اَعْلَوْنَ** (ئۇلار ئالىي كىشىلەر)

رَأَيْتُ اَعْلَيْنَ (ئالىي كىشىلەرنى كۆردۈم)

مَرَرْتُ بِاَعْلَيْنَ (ئالىي كىشىلەر بىلەن بىللە ماڭدىم)

مُصْطَفىٰ ج ← هُمْ مُصْطَفَوْنَ وَرَأَيْتُ مُصْطَفَيْنَ وَمَرَرْتُ بِمُصْطَفَيْنَ

****

خۇلاســـــە :

ئاخىردا قىسقارغان ئەلىف بار ئىسىملارنى كۆپلۈككە ئايلاندۇرغاندا، ئەلىف تاشلىنىپ، ئورنىغا كەلگەن « و» ۋە « ي » نىڭ ئالدىدىكى ھەرپ (باش كېلىش، چۈشۈم كېلىش، ئىگىلىك كېلىش ھالىتىنىڭ ھەممىسىدە) زەۋەر ئوقۇلىدۇ.

(يُفْتَحُ مَاقَبْلَ الْوَاوِ وَالْيَاءِ جَمِيْعًا فِىحَالِ الرَّفْعِ النَّصْبِ وَالْجَرِّ)

م : « اَعْلىٰ » ج ← **هُمْ اَعْلَوْنَ رَأَيْتُ اَعْلَيْنَ مَرَرْتُ بِاَعْلَيْنَ .**

اَلْفَصْلُ الرَّابِعُ عَشَرَ : اَلْاِضَافَةُ

14 ـ § : سۆز بىرىكمىسى

****

26 ـ س: مَا الْإِضَافَةُ ؟ وَمَا خَاصَّتُهُ ؟

سۆز بىرىكمىسى دېگەن نېمە؟ ئۇنىڭ قانداق ئالاھىدىلىكى بار؟

ج : اَلْإِضَافَةُ اَنْ تَجْمَعَ بَيْنَ الْإِسْمَيْنِ فَتَجُرُّ الثَّانِي مِنْهُمَا بِالْاَوَّلِ وَتَسْقُطُ التَّنْوِيْنُ مِنَ الْاَوَّلِ كَقَوْلِكَ : غُلاَمُ زَيْدٍ وَدَارُ خَالِدٍ وَثَوْبُ بَكْرٍ .

يُسَمَّى الْاَوَّلُ مُضَافًا وَالثَّانِي مُضَافًا اِلَيْهِ .

سۆز بىرىكمىسى ــ ئىككى ئىسىمنى قوشۇشدۇر. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى ئىككىنچىسىنى زىر قىلىدۇ. بۇ چاغدا بىرىنچى ئىسىمدىن جۈپ بەلگە چۈشۈپ قالىدۇ.

م : غُلاَمُ زَيْدٍ ← مۇھەممەدنىڭ چاكىرى.

دَارُ خَالِدٍ ← خالىدنىڭ ھويلىسى

ثَوْبُ بَكْرٍ ← بەكرىنىڭ كىيىمى.

سۆز بىرىكمىسىدە بىرىنچى ئىسىم ئالدى **قوشۇلغۇچى** دېيىلىدۇ. ئىككىنچى ئىسىم **قوشۇلغۇچىسى** (ئۇنىڭغا قوشۇلغۇچى) دېيىلىدۇ.

****

خَاصَّتُ الْإِضَافَةِ :

١ــ مِنْ حَقِّ الْاَوَّلِ اَنْ يَجْرِيَ بِوُجُوهِ الْإِعْرَابِ فَيَكُونُ مَرْفُوعًا وَمَنْصُوبًا وَ مَجْرُورًا وَمِنْ حَقِّ الثَّانِي اَنْ يَكُونَ مَجْرُورًا اَبَدًا .

تَقُوْلُ : جَاءَنِي غُلاَمُ زَيْدٍ وَرَأَيْتُ غُلاَمَ زَيْدٍ وَمَرَرْتُ بِغُلاَمِ زَيْدٍ .

٢ــ وَلاَ يَجُوزُ اَنْ تَدْخُولَ الْاَلِفُ وَاللاَّمُ عَلَى الْمُضَافِ وَيَجُوزُ دُخُولُهُمَا عَلَى الْمُضَافِ اِلَيْهِ. تَقُوْلُ : ثَوْبُ الرَّجُلِ وَ ثَوْبُ رَجُلٍ. لاَ يَجُوزُ اَلثَّوْبُ الرَّجُلِ وَ لاَ اَلثَّوْبُ رَجُلٍ .

سۆز بىرىكمىسىنىڭ ئالاھىدىلىكى :

1 ـ سۆز بىرىكمىسىدىكى ئالدى قوشۇلغۇچى ئىسىم : تاۋۇش بەلگىلىرىنىڭ ھەممىسىنى قوبۇل قىلالايدۇ. ئۇ باش كېلىش ھالەتتە **پېچلىق**، چۈشۈم كېلىش ھالەتتە **زەۋەرلىك**، ئىگىلىك كېلىش ھالەتتە **زىرلىق** كېلىدۇ. كەينى قوشۇلغۇچىسى : مەڭگۈ **زىر** ئوقۇلىدۇ.

م : جَاءَنِى غُلاَمُ زَيْدٍ ← زەيدىنىڭ چاكىرى يېنىمغا كەلدى.

رَأَيْتُ غُلاَمَ زَيْدٍ ← زەيدىنىڭ چاكىرىنى كۆردۈم.

مَرَرْتُ بِغُلاَمِ زَيْدٍ ← زەيدىنىڭ چاكىرىنىڭ يېنىدىن ئۆتتۈم.

2 ـ سۆز بىرىكمىسىدە ئەلىف ـ لام (ال) نىڭ ئالدى قوشۇلغۇچىغا كىرىشى توغرا بولمايدۇ. پەقەت كەينى قوشۇلغۇچىسىغا كىرىدۇ.

م : ثَوْبُ الرَّجُلِ ياكى ثَوْبُ رَجُلٍ دېيىش توغرا.

اَلثَّوْبُ الرَّجُلِ ياكى اَلثَّوْبُ رَجُلٍ دېيىش خاتا.

****

خۇلاسە :

1 ـ مضاف: تاۋۇش بەلگىسىدىن « ◌َ ◌ِ ◌ُ » نى قوبۇل قىلىدۇ. «ال»،« ◌ً ◌ٍ ◌ٌ » نى قوبۇل قىلمايدۇ.

اَلْاِضَافَةُ

2 ـ مضاف اليه: پەقەت زىر (◌ِ ◌ٍ) نى قوبۇل قىلىدۇ . «ال» نى ھەم قوبۇل قىلىدۇ.

اَلْفَصْلُ الْخَامِسُ عَشَرَ : اِضَافَةٌ فِىالْمُثَنّٰى وَالْجَمْعُ

15 ـ § : ئىككىلىك ۋە كۆپلۈك ئىسىملاردىكى سۆز بىرىكمىسى

****

27 ـ س: كَيْفَ يُضَافُ التَّثْنِيَّةُ اِلَىالْوَاحِدِ ؟

ئىككىلىك ساندىكى ئىسىم يەككە ساندىكى ئىسىمغا قانداق قوشۇلىدۇ ؟

ج : ١ـ فَاِنْ اِضَفْتَ الْاِسْمَ الْمُثَنّٰى اِلىٰ وَاحِدٍ فَاحْذِفِ النُّونَ .

فَقُلْ : جَاءَنِى غُلاَمَا رَجُلٍ فِىحَالِ الرَّفْعِ . وَرَأَيْتُ غُلاَمَى رَجُلٍ فِىحَالِ النَّصْبِ .

وَمَرَرْتُ بِغُلاَمَى رَجُلٍ فِىحَالِ الْجَرِّ .

ئەگەر ئىككىلىك ئىسىم يەككە ئىسىمغا قوشۇلسا، ئىككىلىكدىكى « ن » ئېلىپ تاشلىنىدۇ.

م : باش كېلىش ھالەتتە : **غُلاَمَا رَجُلٍ** (ئەرنىڭ ئىككى چاكىرى).

چۈشۈم كېلىش ھالەتتە: **وَرَأَيْتُ غُلاَمَى رَجُلٍ** (ئەرنىڭ ئىككى چاكىرىنى كۆردۈم).

ئىگىلىك كېلىش ھالەتتە: **وَمَرَرْتُ بِغُلاَمَى رَجُلٍ** (ئەرنىڭ ئىككى چاكىرىنىڭ يېنىغا باردىم).

٢ـ وَاِنْ اِضَفْتَهُ اِلَى مَا فِيْهِ الْاَلِفُ وَاللاَّمُ فَقُلْ :جَاءَنِى غُلاَمَا الرَّجُلِ بِحَذْفِ اَلِفِ التَّثْنِيَةِ فِى اللَّفْظِ وَاِثْبَاتِهَا فِى الْخَطِّ . وَرَأَيْتُ غُلاَمَيِ الرَّجُلِ وَمَرَرْتُ بِغُلاَمَى الرَّجُلِ .

ئەگەر ئىككىلىك ئىسىم ئەلىف ـ لاملىق يەككە ساندىكى ئېنىق ئىسىمغا قوشۇلسا، تەلەپپۇزدا يېنىك ئېلىش ئۈچۈن، ئالدى قوشۇلغۇچى ئىسىمدىكى ئىككىلىكنىڭ « ا » ھەرپى ئوقۇلمايدۇ. لېكىن، يېزىقتا ساقلىنىپ قالىدۇ.

م : جَاءنى غُلاَمَا الرَّجُلِ .

چۈشۈم كېلىش ۋە ئىگىلىك كېلىش ھالەتلىرىدە، ئىككىلىكنىڭ « ي » ھەرپى كەينى قوشۇلغۇچىسىغا قوشۇلۇپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن زىرلىق ئوقۇلىدۇ.

م : وَرَأَيْتُ غُلاَمَيِ الرَّجُلِ وَمَرَرْتُ بِغُلاَمَيِ الرَّجُلِ .

****

28 ـ س: كَيْفَ يُضَافُ التَّثْنِيَةُ اِلَىالتَّثْنِيَةِ ؟

ئىككىلىك ساندىكى ئىسىم ئىككىلىك ساندىكى ئىسىمغا قانداق قوشۇلىدۇ ؟

ج : وَاِنْ اَضَفْتَ الْاِسْمَ الْمُثَنَّى اِلَى الْمُثَنَّى فَاحْذِفِ النُّونَ اَيْضًا. فَقُلْ :

جَاءَنِغُلاَمَا رَجُلَيْنِ وَرَأَيْتُ غُلاَمَى رَجُلَيْنِ وَمَرَرْتُ بِغُلاَمَىْ رَجُلَيْنِ.

وَكَذَالِكَ الْمَعْرِفَةُ عَلَى الْقِيَاسِ الْمَذْكُورِ.

ئەگەر ئىككىلىك ئىسىم ئىككىلىك ئىسىمغا قوشۇلسا، ئوخشاشلا « ن » تاشلىنىدۇ.

م : جَاءَنِغُلاَمَا رَجُلَيْنِ وَرَأَيْتُ غُلاَمَى رَجُلَيْنِ وَمَرَرْتُ بِغُلاَمَىْ رَجُلَيْنِ .

ئەلىف ـ لام بىلەن كەلگەن ئېنىق ئىسىملارمۇ يۇقۇردىكى قائىدىگە ئوخشاشتۇر.

****

29 ـ س: كَيْفَ يُضَافُ الْجَمْعُ اِلَى الْوَاحِدِ؟

كۆپلۈك ئىسىم يەككە ئىسىمغا قانداق قوشۇلىدۇ ؟

ج : ١– وَاِنْ اَضَفْتَ الْاِسْمَ الْمَجْمُوعَ فَاحْذِفِ النُّونَ اَيْضًا.

جَاءَنِى صَالِحُو قَوْمِكَ وَرَأَيْتُ صَالِحِىقَوْمِكَ وَمَرَرْتُ بِصَالِحِى قَوْمِكَ.

كۆپلۈك ئىسىمنى يەككە ئىسىمغا قوشقاندىمۇ ئوخشاشلا ئالدى قوشۇلغۇچى كۆپلۈك ئىسىمدىكى « ن » تاشلىنىدۇ.

م : جَاءَنِى صَالِحُو قَوْمِكَ وَرَأَيْتُ صَالِحِى قَوْمِكَ وَمَرَرْتُ بِصَالِحِى قَوْمِكَ.

٢– وَاِنْ اَضَفْتَهُ اِلَىمَا فِيْهِ الْاَلِفُ وَاللاَّمُ فَاحْذِفِ الْوَاوَ وَالنُّونَ جَمِيْعًا فِاللَّفْظِ.

فَقُلْ: جَاءَنِى صَالِحُو الْقَوْمِ. بِاِثْبَاتِ الْوَاوِ فِى الْخَطِّ و اِسْقَاطِهَا فِى اللَّفْظِ.

ئەگەر كۆپلۈك ساندىكى ئىسىم ئەلىف ـ لام (ال) بىلەن كەلگەن ئىسىمغا قوشۇلسا، ئالدى قوشۇلغۇچى ئىسىمدىكى « و »، « ن » تەلەپپۇزدا تاشلىنىدۇ. لېكىن، يېزىقتا « ن » تاشلىنىپ « و » قالىدۇ.

م : جَاءَنى صَالِحُو الْقَوْمِ .

وَكَذَلِكَ الْيَاءُ وَالنُّونُ جَمِيْعًا فِاللَّفْظِ.

تَقُولُ: رَأَيْتُ صَالِحِي الْقَوْمِ وَمَرَرْتُ بِصَالِحِي الْقَوْمِ. بِإِثْبَاتِ الْيَاءِ فِالْخَطِّ.

چۈشۈم كېلىش ۋە ئىگىلىك كېلىش ھالەتلىرىدىمۇ، ئالدى قوشۇلغۇچى ئىسىمدىكى « ي » ۋە « ن » تەلەپپۇزدا تاشلىنىدۇ. لېكىن، « ي » يېزىقتا قالىدۇ.

م : رَأَيْتُ صَالِحِالْقَوْمِ وَمَرَرْتُ بِصَالِحِي الْقَوْمِ .

****

خۇلاســـــە :

1 ـ ئىككىلىك ۋە كۆپلۈك ئىسىم : يەككە ئىسىم ياكى ئىككىلىك ئىسىمغا قوشۇلسا، ئالدى قوشۇلغۇچى ئىسىمدىكى « ن » تاشلىنىدۇ.

2 ـ ئىككىلىك ئىسىم : ئەلىف ـ لام (ال) لىق يەككە ياكى ئىككىلىك ئىسىمغا قوشۇلسا، ئالدى قوشۇلغۇچى ئىسىمدىكى « ا » ياكى « ي » تەلەپپۇزدا تاشلىنىپ، يېزىقتا ساقلىنىپ قالىدۇ.

3 ـ كۆپلۈك ئىسىم : ئەلىف ـ لام (ال) لىق ئىسىمغا قوشۇلسا، ئالدى قوشۇلغۇچى ئىسىمدىكى « و»

« ن » ياكى « ي » « ن » تەلەپپۇزدا تاشلىنىپ، يېزىقتا « و » ياكى « ي» ساقلىنىپ قالىدۇ.

اَلْفَصْلُ السَّادِسُ عَشَرَ : اَلتَّأْنِيْثُ

16 ـ § : ئاياللىق جىنسي تۈردىكى ئىسىم

****

30 ـ س: كَيْف تُأَنَّثُ الْاَسْمَاءُ ؟

ئىسىملارنى ئاياللىق جىنسىي تۈرگە ئۆزگەرتىش ئۈچۈن قانداق قىلىش كېرەك ؟

ج : اِذَا اَنَّثْتَ الْاِسْمَ فَالْحِقْ بِاَخِرِهِ تَاءً مَفْتُوحًا مَاقَبْلَهَا. كَقَوْلِكَ :

فِصَالِحٍ صَالِحَةٍ وَفِمُسْلِمٍ مُسْلِمَةٍ .

ئىسىملارنى ئاياللىق جىنسىي تۈرگە ئۆزگەرتىشتە، شۇ ئىسىمنىڭ ئاخىرىغا ئالدى زەۋەرلىك « اَلتَّاءُ » (ة) ھەرپى قوشۇلىدۇ.

م : صَالِحٌ ← صَالِحَةٌ مُسْلِمٌ ← مُسْلِمَةٌ

****

31 ـ س: كَيْفَ يُعْرَفُ تَاءُ التَّأْنِيْثِ ؟

ئاياللىق جىنسىي تۈرنى ئىپادىلىگۈچى « ة » ھەرپى قانداق تونۇلىدۇ ؟

ج : يُعْرَفُ بِشَيْئَيْنِ اَحَدُهُمَا اَنْ يَكُونَ مَاقَبْلَهَا مَفْتُوحًا وَالثَّانِى اَنْ يَنْقَلِبَ تَائُهُ هَاءً فِى الْوَقْفِ. فِمُسْلِمَةٍ مُسْلِمَهْ وَفِصَالِحَةٍ صَالِحَهْ.

ئاياللىق جىنسىي تۈرنى ئىپادىلىگۈچى « ة » ھەرپى ئىككى خىل ئەھۋالدا تونۇلىدۇ :

1 ـ « ة » نىڭ ئالدىدىكى ھەرپ زەۋەرلىك بولۇشى.

2 ـ توختىغاندا (تەلەپپۇزدا) « ة » نىڭ « ھ » غا يۆتكىلىشى.

م : مُسْلِمَةٌ ← مُسْلِمَهْ صَالِحَةٌ ← صَالِحَهْ

****

خۇلاســـــە :

ئىسىملارنى ئاياللىق جىنسىي تۈرگە ئۆزگەرتىش ئۈچۈن :

شۇ ئىسىمنىڭ ئاخىرىغا يۇملاق « اَلتَّاءُ » (ـَ ة) ھەرپى قوشۇلىدۇ.

« اَلتَّاءُ » (ـَ ة) ھەرپى ئاياللىق جىنسىي تۈرنى ئىپادىلىشى ئۈچۈن :

1 ـ « ة » ھەرپىنىڭ ئالدىدىكى ھەرپ چوقۇم زەۋەرلىك بولۇشى كېرەك.

2 ـ توختىغاندا « ة » ھەرپى تەلەپپۇزدا « ھ » غا يۆتكىلىشى كېرەك.

م : مُسْلِمَةٌ ← مُسْلِمَهْ   مُعَلِّمَةٌ ← مُعَلِّمَهْ .

اَلْفَصْلُ السَّابِعُ عَشَرَ : تَأْنِيْثُ الْعَدَدِ

17 ـ § : ئاياللىق جىنسى تۈردىكى سانلار

****

32 ـ س: كَيْفَ تُأَنَّثُ الْعَدَدُ مِنْ الثَّلاَثَةِ اِلَىالْعَشَرَةِ ؟

3 دىن ~ 10 غىچە بولغان سانلار ئاياللىق جىنسى تۈرگە قانداق ئۆزگەرتىلىدۇ ؟

ج : تَأْنِيْثُ الْعَدَدِ مِنْ الثَّلاَثَةِ اِلَىالْعَشَرَةِ يُخَالِفُ تَأْنِيْثَ الْاَسْمَاءِ كُلَّهَا. تَقُولُ :
ثَلاَثُ نِسْوَةٍ وَاَرْبَعُ نِسْوَةٍ اِلَىقَوْلِكَ عَشَرَ نِسْوَةٍ.

ئۈچتىن ~ ئونغىچە بولغان سانلارنى ئاياللىق جىنسى تۈرگە ئۆزگەرتىشتە، ئۇلارنى ئاياللىق جىنسى تۈر قىلىش قائىدىسىنىڭ ئەكسىنى قىلىمىز.

م : ثَلاثُ نِسْوَةٍ ، اَرْبَعُ نِسْوَةٍ ~ عَشَرَ نِسْوَةٍ.

(ئۈچ ئايال، تۆت ئايال... ~ ئون ئايال...).

فَتُطْرَحُ تَاءُ التَّأْنِيْثِ مِنَ الْمُؤَنَّثِ وَهِىَ ثَابِتَةٌ فِىالْمُذَكَّرِ.

تَقُولُ : ثَلاَثَةُ رِجَالٍ وَاَرْبَعَةُ رِجَالٍ اِلَىقَوْلِكَ عَشَرَةُ رِجَالٍ .

بۇ چاغدا ئاياللىق جىنسى تۈرنى ئىپادىلىگۈچى « ة » ـ ئاياللىق جىنسى تۈردىكى ساندىن تاشلىنىپ، ئەرلىك جىنسى تۈردىكى سانغا قېتىلىدۇ.

م : ثَلاَثَةُ رِجَالٍ . اَرْبَعَةُ رِجَالٍ ~ عَشَرَةُ رِجَالٍ .

(ئۈچ ئەر، تۆت ئەر... ~ ئون ئەر...).

****

33 ـ س: كَيْفَ يَكُوْنُ الْعَدَدُ فَوْقَ الْعَشَرَةِ اِذَا كَانَ ؟

سان ئوندىن ئاشقاندا قانداق قىلىش كېرەك ؟

ج : وَاِذَا جَاوَزْتِ الْعَشَرَةَ فَقُلْتَ :

اِحْدٰى عَشَرَةَ اِمْرَأَةً وَاثْنَتَا عَشَرَةَ اِمْرَأَةً اِلَى قَوْلِكَ تِسْعَ عَشَرَةَ اِمْرَأَةً ....

بِحَذْفِ التَّاءِ مِنَ الْاَوَّلِ وَاِثْبَاتِهَا فِالثَّانِى وَقَالُوا فِى الْمُذَكَّرِ:

اَحَدَ عَشَرَ رَجُلاً وَاِثْنَتَا عَشَرَ رَجُلاً وَثَلاثَةَ عَشَرَ رَجُلاً اِلَى تِسْعَةَ عَشَرَ رَجُلاً .

سان ئوندىن ئاشقاندا بىرلەر خانىسىدا « ة » ئېلىپ تاشلىنىپ، ئونلەر خانىسىدا ساقلىنىپ قالىدۇ.

م : اِحْدٰى عَشَرَةَ اِمْرَأَةً وَاِثْنَتَا عَشَرَةَ اِمْرَأَةً ~ تِسْعَ عَشَرَةَ اِمْرَأَةً ...

(11 ئايال، 12 ئايال... ~ 19 ئايال...)

ئەرلىك جىنسىي تۈردە سان ئوندىن ئاشقاندا « ة » بىرلەر خانىسىدا قوشۇلۇپ، ئونلەر خانىسىدا تاشلىنىدۇ.

م : اَحَدَ عَشَرَ رَجُلاً وَاِثْنَا عَشَرَ رَجُلاً

وَثَلاثَةَ عَشَرَ رَجُلاً ~ تِسْعَةَ عَشَرَ رَجُلاً

(11 ئەر، 12 ئەر، 13 ئەر... ~ 19 ئەر...)

****

34 ـ س: كَيْفَ يَكُوْنُ الْعَدَدُ فَوْقَ الْعَشَرَةِ اِذَا كَانَ عَادُوْا ؟

دەرىجە سانلار قانداق ئاتىلىدۇ ؟ سان ئوندىن ئاشقاندا دەرىجە سانلاردا قانداق قىلىش كېرەك ؟

بِاِثْبَاتِ التَّاءِ فِالْاَوَّلِ حَذْفِهَا فِالثَّانِى وَقَالُوا :

اَلْاَوَّلُ وَالْاُوْلٰى وَالثَّانِى وَالثَّانِيَةُ وَالثَّالِثُ وَالثَّالِثَةُ وَكَذٰلِكَ الْعَاشِرُ وَالْعَاشِرَةُ فَعَادُوا اِلَى اَصْلِ الْقِيَاسِ : وَالْحَادِىَ عَشَرَ وَالْحَادِيَةُ عَشَرَةَ وَالثَّانِىَ عَشَرَ وَالثَّانِيَةُ عَشَرَةَ وَالثَّالِثُ عَشَرَ وَ

الثَّالِثَةُ عَشَرَةَ اِلَقَوْلِكَ التَّاسِعُ عَشَرَ وَالتَّاسِعَةُ عَشَرَةَ . بِإسْقَاتِ التَّاءِ فِالْمُذَكَّرِ وَاِثْبَاتِهَا فِالْمُؤَنَّثِ عَلىٰ مَا هُوَ الْاَصْلُ .

دەرىجە سانلار مۇنداق ئاتىلىدۇ :

اَلْاَوَّلُ (مزكر) ← (مؤنث) اَلْاُوْلىٰ (بىرىنچى).

وَالثَّانِي (مزكر) ← (مؤنث)وَالثَّانِيَةُ (ئىككىنچى).

وَالثَّالِثُ ← وَالثَّالِثَةُ ~ الْعَاشِرُ ← وَالْعَاشِرَةُ...

(3 ـ 4 ـ 5 ـ 6 ـ 7 ـ 8 ـ 9 ـ 10 ـ ....)

دەرىجە سان ئوندىن ئاشقاندا، ئەسلى قىياس بويىچە ئەرلىك جىنسى تۈردە « ة » تاشلىنىپ ئاياللىق جىنسى تۈردە ساقلىنىپ قالىدۇ.

م : اَلْحَادِىَ عَشَرَ(مزكر) ← (مؤنث) اَلْحَادِيَةُ عَشَرَةَ

وَالثَّانِيَ عَشَرَ(مزكر) ← (مؤنث) وَالثَّانِيَةُ عَشَرَةَ

وَالثَّالِثُ عَشَرَ ← وَالثَّالِثَةُ عَشَرَةَ

... ~ وَالتَّاسِعُ عَشَرَ ← وَالتَّاسِعَةُ عَشَرَةَ ...

(11 ـ 12 ـ 13 ـ ... ~ 19 ـ ...)

****

خۇلاســـــە :

1 ـ (3 ~ 10) غىچە بولغان سانلارنى ئاياللىق جىنسي تۈرگە ئۆزگەرتىشتە :

ئەسلى قىياسنىڭ ئەكسىچە، ئاياللىق جىنسي تۈرنى ئىپادىلىگۈچى « ة » ئېلىپ تاشلىنىپ، ئەرلىك جىنسي تۈردىكى سانغا قېتىلىدۇ.

م : ثَلاَثُ نِسْوَةٍ ~ عَشَرَ نِسْوَةٍ . ثَلاَثَةُ رِجَالٍ ~ عَشَرَةُ رِجَالٍ .

****

2 ـ سان ئوندىن ئاشقاندا ئاياللىق جىنسي تۈردىكى ئىسملاردا :

« ة » بىرلەر خانىسىدا ئېلىپ تاشلىنىپ، ئونلەر خانىسىدا ساقلىنىپ قالىدۇ.

م : اِحْدىٰ عَشَرَةَ اِمْرَأَةً ~ تِسْعَ عَشَرَةَ اِمْرَأَةً ...

ئەرلىك جىنسىي تۈردىكى ئىسىملاردا ئەكسىچە : « ة » بىرلەر خانىسىدا ساقلىنىپ، ئونلەر خانىسىدا تاشلىنىدۇ. م : ثَلاَثَةَ عَشَرَ رَجُلاً ~ تِسْعَةَ عَشَرَ رَجُلاً .

****

3 ـ دەرىجە سانلار ئەسلى قىياس بويىچە مۇنداق ئاتىلىدۇ :

مزكر: اَلْاَوَّلُ وَالثَّانِى وَالثَّالِثُ ~ وَالْعَاشِرُ.

اَلْحَادِىَ عَشَرَ وَالثَّانِىَ عَشَرَ وَالثَّالِثُ عَشَرَ ~ وَالتَّاسِعُ عَشَرَ...

مؤنث : اَلْأُوْلىٰ وَالثَّانِيَةُ وَالثَّالِثَةُ ~ وَالْعَاشِرَةُ.

اَلْحادِيَةُ عَشَرَةَ وَالثَّانِيَةُ عَشَرَةَ وَالثَّالِثَةُ عَشَرَةَ ~ وَالتَّاسِعَةُ عَشَرَةَ ...

(1 ـ 2 ـ 3 ـ ... ~ 10 ـ) (11 ـ 12 ـ 13 ـ ... ~ 19 ـ ...)

اَلْفَصْلُ الثَّامِنُ عَشَرَ: اَلْاَسْمَاءُ الْمُؤَنَّثَةُ لاَيُظْهَرُ عَلاَمَةٌ

18 ـ § : ئالامىتى ئېنىق بولمىغان ئاياللىق جىنسىي تۈردىكى ئىسىملار

****

35 ـ س : كَاَىِّ اِسْمًا لَمْ يَظْهَرْ فِيْهِ عَلاَمَةُ التَأْنِيْثُ ؟

ئاياللىق جىنسىي تۈردىكى ئىسىمنىڭ ئالامىتى بولغان « ة » ئاشكارە كەلمەيدىغان ئىسىملار قايسى ؟

ج : مِنَ الْاَسْمَاءِ الْمُؤَنَّثَةِ مَا لاَ يُظْهَرُ فِيْهِ عَلاَمَةُ التَّأْنِيْثِ :

ئاياللىق جىنسىي تۈردىكى ئىسىملار ئىچىدە ئالامىتى « ة » ئاشكارە كەلمەيدىغان ئىسىملار :

اَلْعَيْنُ			(بىرنەچچە خىل مەنىسى بار: بۇلاق، كۆز، ئىشپىيون...)
وَالنَّفْسُ	ج	اَنْفُسُ	(نەپسى، جان، ئۆزى)
وَالْكَبَدُ	ج	اَكْبَادُ	(جىگەر)
وَالْكَرَشُ	ج	اَكْرَاشٌ	(ئۈچەي)
وَالسَّاقُ	ج	سُوْقٌ	(پاچاق)
وَالْقَدَمُ	ج	اَقْدَامٌ	(قەدەم)
وَالْيَدُ	ج	اَيْدٌ	(قول)
وَالرِّجْلُ	ج	اَرْجُلٌ	(پۇت)
وَالْكَفُّ	ج	اَكُفٌّ	(ئالقان)
وَالْفَخْذُ	ج	اَفْخَاذٌ	(يوتا)
وَالسِّنُّ	ج	سِنَانٌ	(چىش)
وَالْقِدْرُ	ج	قُدُوْرٌ	(قازان)
وَالْقَوْسُ	ج	اَقْوَاسٌ	(ئوقيا)
وَالْبَغْلُ	ج	بِغَالُ	(خېچىر)
وَالنَّارُ	ج	نِيْرَانُ	(ئوت)
وَالدَّارُ	ج	دُوْرُ	(هويلا)
وَالْبِئْرُ	ج	اَبَارٌ	(قۇدۇق)
وَالْفَرَسُ	ج	اَفْرَاسٌ	(ئات)
وَالْإِبْلُ	ج	اَبَالٌ	(ئۆي تۆگىسى)
وَالْغَنَمُ	ج	غُنُوْمٌ	(قوي)
وَالْخَيْلُ	ج	خُيُوْلٌ	(ئايغىر ئات)
وَالْبَعِيْرُ	ج	بُعْرَانٌ	(بۇغرا تۆگە)

وَالْكَأْسُ	ج	كُؤُوسٌ	(پىيالە)
وَالشَّمْسُ	ج	شُمُوسُ	(قۇياش)
وَالرِّيْحُ	ج	رِيَاحُ	(شامال، بوران)
وَالسَّمَاءُ	ج	سَمَاوَاتٌ	(ئاسمان)
وَالْاَرْضُ	ج	اَرَاضُ	(يەر، زېمىن)
وَالْعَقْرَبُ	ج	عَقَارِبُ	(چايان)
وَالْاَرْنَبُ	ج	اَرَانِبُ	(توشقان)
وَالْيَمِيْنُ	ج	اَيَامِنُ	(ئوڭ تەرەپ)
وَالذِّرَاعُ	ج	اَذْرُعُ	(غۇلاچ، مېتىر)
وَالْكُرَاعُ	ج	اَكْرُعٌ	(چوت)
وَالْقَدُومُ	ج	قُدُمٌ	(كورەك)
وَالْعِقَابُ	ج	عِقْبَانُ	(بوركۇت)
وَالْجَزُورُ	ج	جَزَائِرُ	(سېمىز تۆگە)
وَمُوسَى	ج		(ئۇستۇرا)
وَالْحَدِيْدُ	ج		(تۆمۈر)

36 ـ س: كَاَىِّ اِسْمًا يُسْتَعْمَلُ مُذَكَّرًا وَمُؤَنَّثًا مَعًا ؟

ئەرلىك ھەم ئايالliق جىنسىي تۈرگە تەڭ قوللىنىدىغان ئىسىملار قايسى ؟

ج : وَمِمَّا يَجُوزُ تَذْكِيْرُهُ وَتَأْنِيْثُهُ :

ئەرلىك ھەم ئايالliق جىنسىي تۈرگە تەڭ قوللىنىدىغان ئىسىملار:

اَلْهُدٰى (توغرا يول)

وَالْقَفَاءُ (مۆرە)

وَالْ◌َمَتِيْنُ (قاتتىق يەر)

وَالْعُنُوقُ (گەردەن)

وَالسُّلَّمُ (شوتا)

وَدِرْعُ الْحَدِيْدِ (تۆمۈر كېيىم)

وَالسُّوقِ◌ُ (بازار)

وَاللِّسَانُ (تىل)

وَالسُّلْطَانُ (پادىشا)

وَالصِّرَاطُ (تۈز يول)

وَالسَّبِيْلُ (يول)

وَالطَّرِيْقُ (ئۇسۇل)

وَالذُّنَوْبُ (تولۇم)

وَالسَّلاَحُ (قۇرال)

وَالْمَنُونُ (مىننەت)

وَالْقَوْمُ (مىللەت، خەلق)

وَالْحَرْبُ (ئىنقىلاپ، جەڭ، ئۇرۇش)

وَالطَّاغُوتُ (شەيتان)

اَلْفَصْلُ التَّاسِعُ عَشَرَ : جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ

19 ـ § : ئايالنىق جىنسي تۈردىكى ئىسمنىڭ كۆپلۈكى

****

37 ـ س : كَيْفَ يُجْمَعُ الْإِسْمُ الْمُؤَنَّثُ جَمْعَ السَّلاَمَةِ ؟

ئاياللىق جىنسىي تۈردىكى ئىسىملارنى ساغلام كۆپلۈك سان تەرىقىسىدە كۆپلۈككە ئايلاندۇرغاندا قانداق قىلىش كېرەك ؟

ج : ١– اِذَا جَمَعْتَ الْمُؤَنَّثَ جَمْعَ السَّلاَمَةِ فَالْحِقْ بِاٰخِرِهِ اَلِفًا وَ تَاءً . كَقَوْلِكَ : مُسْلِمَاتٌ وَصَالِحَاتٌ .

ئاياللىق جىنسىي تۈردىكى ئىسىملارنى ساغلام كۆپلۈك سان تەرىقىسىدە كۆپلۈككە ئايلاندۇرغاندا، ئۇلارنىڭ ئاخىرىغا « **ألف** » ۋە« **التاء** » نى قوشۇش كېرەك .

م : مُسْلِمَاتٌ وَصَالِحَاتٌ .

٢– وَهٰذِهِ التَاءُ مَرْفُوْعَةٌ فِىحَالِ الرَّفْعِ وَ مَجْرُورَةٌ فِىحَالِ النَّصْبِ وَالْجَرِّ .

تَقُوْلُ : جَاءَنِى مُسْلِمَاتٌ وَرَأَيْتُ مُسْلِمَاتٍ وَمَرَرْتُ بِمُسْلِمَاتٍ .

بۇ « **التاء** » ھەرپى، باش كېلىش ھالىتىدە **پېشلىق**، چۈشۈم كېلىش ۋە ئىگىلىك كېلىش ھالەتلىرىدە **زېرلىك** كېلىدۇ.

م : جَاءَنِى مُسْلِمَاتٌ. رَأَيْتُ مُسْلِمَاتٍ. مَرَرْتُ بِمُسْلِمَاتٍ .

****

خۇلاسە :

ئاياللىق جىنسىي تۈردىكى ئىسىملارنى ساغلام كۆپلۈك سان تەرىقىسىدە كۆپلۈككە ئايلاندۇرغاندا : ئاخىرىغا « ا » ۋە « ت » ھەرپى قوشۇلىدۇ. م : مُسْلِمَاتٌ وَصَالِحَاتٌ .

« ت » ھەرپى: باش كېلىشتە (ـُ) ، چۈشۈم كېلىش ۋە ئىگىلىك كېلىش ھالەتلىرىدە(ــِ) بولىدۇ.

م : جَاءَنِى مُسْلِمَاتٌ. رَأَيْتُ مُسْلِمَاتٍ. مَرَرْتُ بِمُسْلِمَاتٍ .

اَلْفَصْلُ الْعِشْرُونَ : اِسْمٌ فِى« فَعْلَةٌ »

20 ـ § : « فَعْلَةٌ » ئۆلچىمىدىكى ئىسىم

****

38 ـ س: كَيْفَ يُجْمَعُ الْاِسْمُ اِذَا كَانَتْ « فَعْلَةٌ » غَيْرَ صِفَةٍ ؟

« فَعْلَةٌ » ئۆلچىمىدىكى ئىسىم سۈپەت بولمىسا، قانداق كۆپلۈككە ئايلاندۇرىلىدۇ ؟

ج : اِذَا كَانَتْ فَعْلَةٌ اِسْمًا غَيْرَ صِفَةٍ حُرِّكَتْ عَيْنُهَا فِىالْجَمْعِ بِالْاَلِفِ وَالتَّاءِ.

كَقَوْلِكَ : تَمْرَةٌ وَتَمَرَاتٌ وَ رَكْعَةٌ وَرَكَعَاتٌ

« فَعْلَةٌ » ئۆلچىمىدىكى ئىسىم سۈپەت بولمىسا، ئۇنى « ا » ۋە « ت » بىلەن كۆپلۈككە ئايلاندۇرغاندا، « فَعْلَةٌ » دىكى « ع »نىڭ ئورنىدىكى ھەرپكە ھەركەت بېرىلىدۇ.

م : فَعْلَةٌ = تَمْرَةٌ ج تَمَرَاتٌ (خورما)

فَعْلَةٌ = رَكْعَةٌ ج رَكَعَاتٌ (ئېگىلمەك)

****

39 ـ س: كَيْفَ يُجْمَعُ الاسْمُ عَلَى وَزْنْ فَعْلَةُ اِذَا كَانَتُ صِفَةً ؟

« فَعْلَةٌ »ئۆلچىمىدىكى ئىسىم سۈپەت بولسا، قانداق كۆپلۈككە ئايلاندۇرىلىدۇ ؟

ج : وَاِذَا كَانَتْ صِفَةً كَضَخْمَةٍ وَعَيْلَةٍ تُرِكَتِ الْعَيْنُ سَاكِنَةً . كَقَوْلِكَ : عَيْلاَتٌ وَضَخْمَاتٌ اِذَا كَانَتِ الْعَيْنُ حَرْفًا مُعْتَلاً. كَبَيْضَةٍ وَجَوْزَةٍ تَقُوْلُ بَيْضَاتٌ وَجَوْزَاتٌ لاَفَرْقَ بَيْنَ الْاِسْمِ كَبَيْضَةٍ وَبَيْنَ الصِّفَةِ كَعَيْلَةٍ .

ئەگەر « فَعْلَةٌ » ئۆلچىمىدىكى ئىسىملار سۈپەت بولسا، ئۇنىڭدىكى « ع » ساكىنلىق ھالەتتە قالىدۇ.

م : عَيْلاَتٌ (پېقىر) ضَخْمَاتٌ (سېمىز).

ئەگەر «ع » ئورنىدىكى ھەرپ كەسرەل ھەرپ بولسا. يەنىلا ساكىنلىق قالىدۇ.

م : فَعْلَةٌ = بَيْضَةٌ ج بَيْضَاتٌ (تۇخۇم)

فَعْلَةٌ = جَوْزَةٌ ج جَوْزَاتٌ (ياڭاق)

لاَفَرْقَ بَيْنَ الْإِسْمِ كَبَيْضَةٍ وَبَيْنَ الصِّفَةِ كَعَيْلَةٍ .

ئىسىم : « بَيْضَةٌ » بىلەن سۈپەت : « عَيْلَةٌ » ئوتتۇرىسىدا پەرق يوق.

****

خۇلاســـــە :

1 ـ « فَعْلَةٌ » ئۆلچىمىدىكى ئىسىم سۈپەت بولمىسا، ئۇنى « ا » ۋە « ت » بىلەن كۆپلۈككە ئايلاندۇرغاندا، « فَعْلَةٌ » دىكى «ع »نىڭ ئورنىدىكى ھەرپكە ھەرىكەت بېرىلىدۇ.

م : فَعْلَةٌ = تَمْرَةٌ ج تَمَرَاتٌ

2 ـ ئەگەر « فَعْلَةٌ » ئۆلچىمىدىكى ئىسىملار سۈپەت بولسا، ئۇنىڭدىكى «ع »نىڭ ئورنىدىكى ھەرپ ساكىنلىق ھالەتتە قالىدۇ.

م : فَعْلَةٌ = عَيْلَةٌ ج عَيْلاَتٌ .

اَلْفَصْلُ الْحَادِىَ وَالْعِشْرُونَ : جَمْعٌ مُكَسَّرٌ

21 ـ § : پارچە كۆپلۈك ئىسىم

****

40 ـ س: اِذَا جَاءَ الْفِعْلُ قَبْلَ جَمْعُ التَّكْسِيْرِ هَلْ يَكُوْنُ الْفِعْلُ مُؤَنَّثًا اَوْ مُذَكَّرًا ؟

پارچە كۆپلۈك ئىسىمنىڭ ئالدىدا پېئىل كەلسە، ئۇ پېئىل ئاياللىق جىنسىي تۈردە كېلەمدۇ ياكى ئەرلىك جىنسىي تۈردە كېلەمدۇ ؟

ج : كُلُّ جَمْعٍ مُكَسَّرٍ يَجُوْزُ تَذْكِيْرُهُ وَتَأْنِيْثُهُ سَوَاءٌ كَانَ جَمْعًا مُذَكَّرًا اَوْ جَمْعًا مُؤَنَّثًا اِذَا كَانَ الْفِعْلُ مُقَدَّمًا عَلَيْهِ تَقُوْلُ :

جَاءَ الرِّجَالُ وَ جَاءَ النِّسَاءُ وَجَاءَتِ الرِّجَالُ وَجَاءَتِ النِّسَاءُ .

ھەر قانداق بىر پارچە كۆپلۈكنىڭ ئالدىدا پېئىل كەلسە، ئۇ پارچە كۆپلۈك ئەرلىك جىنسىي تۈر ياكى ئاياللىق جىنسىي تۈر بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، ئالدىدا كەلگەن پېئىلنى ئەرلىك جىنسىي تۈر ياكى ئاياللىق جىنسىي تۈر قىلىپ قوللىنىشقا بولىدۇ.

م : جَاءَ الرِّجَالُ = جَاءَتِ الرِّجَالُ .

جَاءَ النِّسَاءُ = جَاءَتِ النِّسَاءُ .

****

خۇلاسە :

پارچە كۆپلۈك ئىسىمنىڭ ئالدىدا كەلگەن پېئىل : ئاياللىق ياكى ئەرلىك جىنسىي تۈردە كەلسىمۇ بولىدۇ.

م : جَاءَ الرِّجَالُ = جَاءَتِ الرِّجَالُ . جَاءَ النِّسَاءُ = جَاءَتِ النِّسَاءُ .

اَلْفَصْلُ الثَّانِى وَالْعِشْرُونَ : اِسْمَيْنِ مَرْفُوْعَيْنِ

22 ـ § : باش كېلىشدىكى ئىككى ئىسىم

****

41 ـ س: اِذَا ذُكِرَتْ اِسْمَيْنِ مَرْفُوْعَيْنِ فِى مَوْضِعٍ وَاحِدٍ كَيْفَ يُعْرَفُ الْمَعْرِفَةُ وَالنَّكِرَةُ ؟

باش كېلىشدىكى ئىككى ئىسىم بىر يەردە كەلسە، ئۇلارنىڭ ئېنىق ئىسىم ياكى ئېنىقسىز ئىسىم ئىكەنلىكى قانداق ئايرىلىدۇ ؟

ج : اِذَا ذُكِرَتْ اِسْمَيْنِ مَرْفُوعَيْنِ فَالْاَوَّلُ مِنْهُمَا مَعْرِفَةٌ وَالثَّانِى نَكِرَةٌ وَالنَّكِرَةُ حَدِيْثٌ عَنِ الْمَعْرِفَةِ كَقَوْلِكَ : زَيْدٌ ذَاهِبٌ وَ عَمْرٌوخَارِجٌ. يُسَمَّى الْاَوَّلُ مُبْتَدَاءٌ وَالثَّانِى خَبَرًا .

ئەگەر **باش كېلىشدىكى** ئىككى ئىسىم تىلغا ئېلىنسا، ئۇ ئىككى ئىسىمنىڭ بىرىنچىسى **ئېنىق ئىسىم** ئىككىنچىسى **ئېنىقسىز ئىسىم**دۇر. ئېنىقسىز ئىسىم ئېنىق ئىسىمدىن خەۋەر بېرىدۇ.

م : زَيْدٌ ذَاهِبٌ (زەيد كەتكۈچىدۇر). عَمْرٌ خَارِجٌ (ئەمىر چىققۈچىدۇر).

بۇ ئىسىملىق جۈملە بولۇپ، بىرىنچىسى **ئىگە**، ئىككىنچىسى **خەۋەر** دېيىلىدۇ.

****

خۇلاســـــه :

باش كېلىشدىكى ئىككى ئىسىم بىر جۈملىدە كەلسە، بىرىنچىسى ئېنىق ئىسىم بولۇپ، جۈملىدە ئىگە بولۇپ كېلىدۇ. ئىككىنچىسى ئېنىقسىز ئىسىم بولۇپ، جۈملىدە خەۋەر بولۇپ كېلىدۇ.

م : زَيْدٌ ذَاهِبٌ   عَمْرٌ خَارِجٌ.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ وَالْعِشْرُونَ : اَلصِّفَةُ وَالْمَوْصُوفُ

23 ـ § : سۈپەت ۋە سۈپەتلەنگۈچى

****

42 ـ س: فِي اَيِّ جِهَةٍ يَشْبَهُ الصِّفَةُ اِلَمَوْصُوفِهِ ؟

سۈپەت سۈپەتلەنگۈچىگە قايسى جەھەتلەردە ئەگىشىدۇ ؟

ج : اَلصِّفَةُ مِثْلُ الْمَوْصُوفِ فِى التَّذْكِيْرِ وَالتَّأْنِيْثِ وَالْاِفْرَادِ وَالتَّثْنِيَةِ وَالْجَمْعِ وَالتَّعْرِيْفِ وَالتَّنْكِيْرِ وَالْاِعْرَابِ الثَّلٰثِ .

تَقُوْلُ : جَاءَنِى رَجُلٌ صَالِحٌ. وَرَجُلاَنِ صَالِحَانِ. وَرِجَالٌ صَالِحُونَ. وَجَاءَتْنِى اِمْرَأَةٌ صَالِحَةٌ وَامْرَأَتَانِ صَالِحَتَانِ وَنِسَاءٌ صَالِحَاتٌ. وَالرَّجُلُ الصَّالِحُ وَالْاِمْرَأَةُ الصَّالِحَةُ. وَجَاءَنِى رَجُلٌ صَالِحٌ وَرَأَيْتُ رَجُلاً صَالِحًا وَمَرَرْتُ بِرَجُلٍ صَالِحٍ.

سۈپەت سۈپەتلەنگۈچىگە ئەرلىك جىنسىي تۈر ۋە ئاياللىق جىنسىي تۈردە، بىرلىك، ئىككىلىك ۋە كۆپلۈكتە، ئېنىق ۋە ئېنىقسىزلىقدا، ئۈچ ھەركەتتە ئەگىشىدۇ.

م : جَاءَنِى رَجُلٌ صَالِحٌ. وَرَجُلاَنِ صَالِحَانِ. وَرِجَالٌ صَالِحُونَ.

وَجَاءَتْنِى اِمْرَأَةٌ صَالِحَةٌ وَامْرَأَتَانِ صَالِحَتَانِ وَنِسَاءٌ صَالِحَاتٌ.

وَالرَّجُلُ الصَّالِحُ وَالْاِمْرَأَةُ الصَّالِحَةُ.

وَجَاءَنِى رَجُلٌ صَالِحٌ وَرَأَيْتُ رَجُلاً صَالِحًا وَمَرَرْتُ بِرَجُلٍ صَالِحٍ.

وَتَقُوْلُ : يَاابْنَ زَيْدٍ الْكَرِيْمِ اِنْ جَعَلْتَ الْكَرِيْمَ صِفَةً لِاِبْنِ نَصَبْتَهُ وَ اِنَ جَعَلْتَهُ صِفَةً لِزَيْدٍ جَرَرْتَهُ وَكَذٰلِكَ هٰذَا اَبُو عَبدِاللهِ الْكَرِيْمُ تَرْفَعُهُ لِاَنَّكَ جَعَلْتَهُ صِفَةً لِلْاَبِ لاَ لِعَبْدِاللهِ وَعَلَى هٰذَا الْقِيَاسِ اَبَدًا فَيَجِبُ اَنْ يَجْرِىَ عَلَى وُجُوهِ اِعْرَابِ الْاِسْمِ الَّذِى جَعَلْتَهُ صِفَةً لَهُ.

« يَاابْنَ زَيْدٍ الْكَرِيْمِ » دېگەن مىسالدا ئەگەر «كَرِيْمٌ »نى « اِبْنَ »گە سۈپەت قىلىشقا توغرا كەلسە ، ئۇنى زەۋەرلىك ئوقۇش كېرەك. ئەگەر «كَرِيْمٌ » نى « زَيْدٌ » گە سۈپەت قىلىشقا توغرا كەلسە زىرلىق ئوقۇش كېرەك.

م : **يَاابْنَ زَيْدِ الْكَرِيْمَ** (ئى زەيدنىڭ سېخىي ئوغۇلى !)

يَاابْنَ زَيْدِ الْكَرِيْمِ (ئى سېخىي زەيدنىڭ ئوغۇلى !)

« هٰذَا اَبُو عَبْدِاللهِ الْكَرِيْمُ » دېگەن مىسالدىمۇ «كَرِيْمٌ » پېش ئوقۇلغان. چۈنكى،

ئۇ « عَبْدِاللهِ » غا سۈپەت قىلىنماي « اَبُو » غا سۈپەت قىلىنغان. يوقارقىلارغا ئوخشاش سۈپەتلەنگەچى قايسى ھەركەت ـ بەلگىدە ئوقۇلسا، سۈپەتمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىشى كېرەك .

م : هَذَا اَبُو عَبْدِاللهِ الْكَرِيْمُ (بۇ ئابدۇللانىڭ سېخىي دادىسى).

هَذَا اَبُو عَبْدِاللهِ الْكَرِيْمِ (بۇ سېخىي ئابدۇللانىڭ دادىسى).

****

خۇلاســـــه :

سۈپەت سۈپەتلەنگۈچى ئىسمغا تۆۋەندىكى 4 جەھەتتە ئەگىشىدۇ :

1 ـ جىنسىي تۈردە ئەگىشىدۇ. م : رَجُلٌ صَالِحٌ. اِمْرَأَةٌ صَالِحَةٌ.

2 ـ ساندا ئەگىشىدۇ. م : رَجُلٌ صَالِحٌ. رَجُلاَنِ صَالِحَانِ. رِجَالٌ صَالِحُونَ .

3 ـ ئېنىق ۋە ئېنىقسىزلىقدا ئەگىشىدۇ. م : اَلرَّجُلُ الصَّالِحُ. رَجُلٌ صَالِحٌ.

4 ـ ئۈچ ھەركەتتە ئەگىشىدۇ.

م : جَاءَنِى رَجُلٌ صَالِحٌ . رَأَيْتُ رَجُلاً صَالِحًا . مَرَرْتُ بِرَجُلٍ صَالِحٍ.

اَلْفَصْلُ الرَّابِعُ وَالْعِشْرُونَ : اَلْاِسْمُ الْمَقْصُوْرُ وَالْاِسْمُ الْمَمْدُوْدُ

24 ـ § : قىسقارغان ئىسىم ۋە سوزۇلغان ئىسىم

****

43 ـ س: مَا الْاِسْمُ الْمَقْصُوْرُ ؟ قىسقارغان ئىسىم دېگەن نېمە ؟

ج : اِذَا كَانَ فِي اَخِرِالْاسْمِ اَلِفٌ مَقْصُوْرَةٌ يُسَمَّى مَقْصُورًا .

كَحُبْلَى وَ بُشْرَى وَالْعَصَى وَالرَّحَى.

ئەگەر ئىسىمنىڭ ئاخىرىدا قىسقارغان ئەلىف بولسا، بۇنداق ئىسىم **قىسقارغان ئىسىم** دەپ ئاتىلىدۇ.

م : حُبْلَى بُشْرَى عَصَى رَحَى.

(ئىككى قات) (خوشاللىق) (هاسا) (تۈگمەن).

****

44 ـ س: مَا الْاِسْمُ الْمَمْدُوْدُ ؟ سوزۇلغان ئىسىم دېگەن نېمە؟

ج : وَ اِنْ كَانَ بَعْدَ الْاَلِفِ هَمْزَةٌ يُسَمَّى مَمْدُودًا . كَصَحْرَاءَ وَ حَمْرَاءَ .

ئەگەر ئىسىم ئاخىرىدا ئەلفدىن كېيىن ھەمزە كەلسە، بۇنداق ئىسىم **سوزۇلغان ئىسىم** دەپ ئاتىلىدۇ .

م : صَحْرَاءَ (سەھرا) حَمْرَاءَ (قىزىللىق)

****

خۇلاسە :

إسم

1 ـ مقصور: ئاخىرىدا قىسقارغان ئەلىف كەلگەن ئىسىمدۇر. **م :** عَصَى .

2 ـ ممدود: ئاخىرىدا ئەلفدىن كېيىن ھەمزە كەلگەن ئىسىمدۇر. **م :** صَحْرَاءَ .

اَلْفَصْلُ الْخَامِسُ وَالْعِشْرُونَ : اَلْاِسْمُ الْعَلَمُ

25 ـ § : خاس ئىسىم

****

45 ـ س: مَا اِسْمُ الْعَلَمُ ؟ خاس ئىسىم دېگەن نېمە ؟

ج : اَلْاِسْمُ الْعَلَمُ وَهُوَ الَّذِى لاَ يَدْخُلُهُ الْاَلِفُ وَ اللاَّمُ كَزَيدٍ وَعَمْرٍو وَهِنْدٍ وَرَعْدٍ. وَاَكْثَرُ اَسْمَاءِ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ فَاِنَّهُ اِذَا ثُنِّيَ اَوْ جُمِعَ جَمْعَ السَّلاَمَةِ دَخَلَهُ الْاَلِفُ وَاللاَّمُ عِنْدَ التَّعْرِيْفِ. كَقَوْلِكَ : اَلزَّيْدَانِ وَالزَّيْدُونَ وَالْهِنْدَانِ وَالْهِنْدَاتُ.

خاس ئىسىم ـــ ئۆزىگە ئەلف ـ لام كىرمەيدىغان ئىسىمدۇر.

م : زَيْدٌ عَمْرٌ هِنْدٌ رَعْدٌ .

ئەرلىك ۋە ئاياللىق جىنسىي تۇردىكى ئىسىملارنىڭ كۆپۈنچىسى ساغلام كۆپلۈك قائىدىسى بويىچە ئىككىلىك ياكى كۆپلۈككە ئايلاندۇرۇشتا، ئۇلارغا ئېنىق ئىسىمغا ئۆزگەرتكۈچى ئەلف ـ لام (ال) قوشۇلىدۇ .

م : اَلزَّيْدَانِ اَلزَّيْدُونَ اَلْهِنْدَانِ اَلْهِنْدَاتُ.

****

خۇلاســـــە :

خاس ئىسىم ـــ ئۆزىگە ئەلف ـ لام كىرمەيدىغان ئىسىمدۇر.

م : زَيْدٌ هِنْدٌ .

ئەرلىك ۋە ئاياللىق جىنسىي تۇردىكى ئىسىملارنى ساغلام كۆپلۈك قائىدىسى بويىچە ئىككىلىك ياكى كۆپلۈككە ئايلاندۇرۇشتا، ئۇلارغا ئېنىق ئىسىمغا ئۆزگەرتكۈچى ئەلف ـ لام (ال) قوشۇلىدۇ .

م : اَلزَّيْدَانِ اَلزَّيْدُونَ اَلْهِنْدَانِ اَلْهِنْدَاتُ.

اَلْفَصْلُ السَّادِسُ وَالْعِشْرُونَ : اَلْاِسْمُ الْمَنْسُوْبُ

26 ـ § : تەۋەلىك ئىسىم

****

46 ـ س: كَيْفَ يَقْرَأُ الْاِسْمُ الْمَنْسُوْبُ ؟

تەۋەلىك ئىسمنى قانداق ئوقۇش كېرەك ؟

ج : اِذَا نَسَبْتَ الْاِسْمَ اِلٰى شَيْءٍ زِدْتَ فِي اٰخِرِهِ يَاءً مُشَدَّدَةً مَكْسُورًا مَاقَبْلَهَا.

كَقَوْلِكَ : بِالنِّسْبَةِ اِلَىالْبَلَدِ بَلَدِيٌّ وَاِلَىالْمِصْرِ مِصْرِيٌّ .

ئىسمنى مەلۇم بىر نەرسە (جاي ياكى شەخس) كە تەۋە قىلىشتا، شۇ ئىسمنىڭ ئاخىرىغا ئالدى زىرلىق، ئۆزى تەشدىدلىك « ي » قوشۇلىدۇ.

م : « اَلْبَلَدُ »(شەھەر) گە تەۋە قىلىشتا : بَلَدِيٌّ (شەھەرلىك) دېيىلىدۇ.

« اَلْمِصْرُ »(مىسىر) غا تەۋە قىلىشتا : مِصْرِيٌّ (مىسىرلىق) دېيىلىدۇ.

وَ يَجِبُ اَنْ تَسْقُطَ تَاءَ التَّأْنِيْثِ عَن مِثْلِ الْبَصْرَةِ وَالْكُوفَةِ اِذَا نَسَبْتَ اِلَيْهِمَا. فَتَقُولُ: بَصْرِيٌّ وَكَوْفِيٌّ .

« بَصْرَةٌ » ۋە« كُوْفَةٌ » دەك ئاياللىق جىنسىي تۈردىكى ئىسىملارغا بىر نەرسىنى تەۋە قىلىشتا، ئاياللىق جىنسىي تۈرنى ئىپادىلىگۈچى « ةٌ » تاشلىنىدۇ.

م : بَصْرَةٌ ← بَصْرِيٌّ. كُوْفَةٌ ← كَوْفِيٌّ .

****

خۇلاسە :

1 ـ ئىسمنى مەلۇم بىر نەرسىگە تەۋە قىلىشتا، شۇ ئىسمنىڭ ئاخىرىغا ئالدى زىرلىق، ئۆزى تەشدىدلىك « ي » قوشۇلىدۇ.

م : « اَلْبَلَدُ »(شەھەر) گە تەۋە قىلىشتا : بَلَدِيٌّ (شەھەرلىك) دېيىلىدۇ.

2 ـ ئاياللىق جىنسىي تۈردىكى ئىسىملارغا بىر نەرسىنى تەۋە قىلىشتا، ئاياللىق جىنسىي تۈرنى ئىپادىلىگۈچى « ةٌ » تاشلىنىدۇ. م : بَصْرَةٌ ← بَصْرِيٌّ. كُوْفَةٌ ← كَوْفِيٌّ .

اَلْفَصْلُ السَّابِعُ وَالْعِشْرُونَ : اَلنِّسْبَةُ الْجَمْعَ

27 ـ § : كۆپلۈك ئىسمنى تەۋە قىلىش

****

47 ـ س: هَلْ يَجُوزُ النِّسْبَةُ اِلَىالْجَمْعِ ؟

كۆپلۈك ئىسىملارنى بىر نەرسىگە تەۋە قىلىشقا بولامدۇ ؟

ج : لاَيَجُوزُ النِّسْبَةُ اِلَىالْجَمْعِ. فَلاَ يُقَالُ فَرَائِضِيٌّ وَلاَ صَحَائِفِيٌّ وَاِنَّمَا يُنْسَبُ اِلَى الْوَاحِدِ فَيُقَالُ فَرْضِيٌّ وَصَحْفِيٌّ.

كۆپلۈك ئىسىملارنى بىر نەرسىگە تەۋە قىلىشقا بولمايدۇ. « **فَرَائِضِيٌّ**» «**صَحَائِفِيٌّ**

»

دېيىلمەيدۇ. ئۇلارنى ئالدى بىلەن بىرلىك سان هالىتىگە كەلتۈرۈپ ئاندىن تەۋە قىلىشقا بولىدۇ .

م : « **فَرْضِيٌّ** » « **صَحْفِيٌّ** » دېيىلىدۇ.

****

خۇلاســــە :

كۆپلۈك ئىسىملارنى بىۋاستە بىر نەرسىگە تەۋە قىلىشقا بولمايدۇ. ئۇلارنى ئالدى بىلەن بىرلىك سان هالىتىگە كەلتۈرۈپ ئاندىن تەۋە قىلىشقا بولىدۇ.

م : فَرَائِضُ ← فَرْضٌ ← فَرْضِيٌّ .

پەرھىزلەر ← پەرھىز ← پەرھىزلىك.

اَلْفَصْلُ الثَّامِنُ وَالْعِشْرُونَ : اَلتَّصْغِيْرُ

28 ـ § : ئىسىملارنى كىچىكلىتىش

****

48 ـ س: كَيْفَ يُصَغَّرُ الْاَسْمَاءَ ؟

ئىسىملار قانداق كىچىكلىتىلىدۇ ؟

ج : اِذَا صَغَّرْتَ الْاِسْمَ فَانْظُرْ فَاِنْ كَانَ عَلَى ثَلاَثَةِ اَحْرُفٍ كَفُلْسٍ فَقُلْ فُلَيْسٌ عَلَى وَزْنِ فُعَيْلٌ وَاِنْ كَانَ عَلَى اَرْبَعَةِ اَحْرُفٍ كَدِرْهَمٍ فَقُلْ دُرَيْهِمٌ عَلَىوَزْنِ فُعَيْلِلٌ وَ اِنْ كَانَ عَلَى خَمْسَةِ اَحْرُفٍ كَدِيْنَارٍ فَقُلْ دُنَيْنِيْرٌ عَلَى وَزْنِ فُعَيْلِيْلٌ.

ئىسىملارنى كىچىكلەتكەن چاغدا، ئەگەر ئىسىم 3 ھەرپلىك بولسا ئۇنى « **فُعَيْلٌ** » ئۆلچىمدە كىچىكلىتىش لازىم .

م : **فُلْسٌ** ({ قەغەز} پۇل) ← **فُعَيْلٌ** ← **فُلَيْسٌ** (پارچە پۇل)

كَلْبٌ (ئىت) ← **فُعَيْلٌ** ← **كُلَيْبٌ** (كۈچۈك)

ئەگەر ئىسىم 4 ھەرپلىك ئىسىم بولسا ، ئۇنى « **فُعَيْلِلٌ** » ئۆلچىمدە كىچىكلىتىش لازىم .

م : **دِرْهَمٌ** ({كۈمۈش} تەڭگە) ← **فُعَيْلِلٌ** ← **دُرَيْهِمٌ** (پارچە تەڭگە)

ئەگەر ئىسىم 5 ھەرپلىك ئىسىم بولسا، ئۇنى « **فُعَيْلِيْلٌ** » ئۆلچىمدە كىچىكلىتىش لازىم .

م : **دِيْنَارٌ** ({ئالتۇن} تەڭگە)← **فُعَيْلِيْلٌ** ← **دُنَيْنِيْرٌ** (پارچە تەڭگە)

مِفْتَاحٌ (ئاشقۇچ) ← **فُعَيْلِيْلٌ** ← **مُفَيْتِيْحٌ** (كىچىك ئاشقۇچ)

عُصْفُورٌ (قۇشقاچ) ← **فُعَيْلِيْلٌ** ← **عُصَيْفِيْرٌ** (كىچىك قۇشقاچ)

****

خۇلاســــە :

ئىسىملارنى تۆۋەندىكى ئۆلچەملەردە كىچىكلىتىش كېرەك :

1 ـ 3 ھەرپلىك ئىسىم « **فُعَيْلٌ** » ئۆلچىمدە. **م : فُلْسٌ ← فُعَيْلٌ ← فُلَيْسٌ** .

2 ـ 4 ھەرپلىك ئىسىم « **فُعَيْلِلٌ** » ئۆلچىمدە. **م : دِرْهَمٌ ← فُعَيْلِلٌ ← دُرَيْهِمٌ** .

3 ـ 5 ھەرپلىك ئىسىم « فُعَيْلِيْلٌ » ئۆلچىمدە . م : دِيْنَارٌ ← فُعَيْلِيْلٌ ← دُنَيْنِيْرٌ .

ഇ൬ഇ൬ഇ൬ഇ൬ഇ൬ഇ൬ഇ൬ഇ൬ഇ൬ഇ൬ഇ൬

اَلْفَصْلُ التَّاسِعُ وَالْعِشْرُونَ : تَصْغِيْرُ الْجَمْعِ

29 ـ § : كۆپلۈك ئىسمنى كىچىكلىتىش

****

49 ـ س: كَيْفَ يُصَغَّرُ الْإِسْمُ الْجَمْعُ ؟

كۆپلۈك ئىسملار قانداق كىچىكلىتىلىدۇ ؟

ج : اِذَا اَرَدْتَ تَصْغِيْرَ الْجَمْعِ فَارْجِعْ اِلىٰ وَاحِدِهِ فَصَغِّرْهُ ثُمَّ اِجْمَعْهُ بِالْاَلِفِ وَالتَّاءِ. فَقُلْ فِىتَصْغِيْرِ مَسَاجِدَ وَ دَرَاهِمَ مُسَيْجِدَاتٌ وَدُرَيْهِمَاتٌ .

ئەگەر كۆپلۈك ئىسمنى كىچىكلىتىش توغرا كەلسە، ئالدى بىلەن ئۇنى بىرلىك شەكلىگە قايتۇرۇپ كىچىكلەتكەندىن كېيىن، ئاندىن « الف» ۋە «التاء » بىلەن كۆپلۈك شەكلىگە كەلتۈرلىدۇ .

م : مَسَاجِدَ ← مُسَيْجِدُ ← مُسَيْجِدَاتٌ (كىچىك مەسچىتلەر)

دَرَاهِمَ ← دُرَيْهِمُ ← دُرَيْهِمَاتٌ (پارچە تەڭگىلەر)

اِلاَّ فِىجَمْعِ الْقِلَّةِ فَاِنَّهُ يُصْغَرُ كَتَصْغِيْرِالْوَاحِدِ. كَقَوْلِكَ :
فِىتَصْغِيْرِ اَفْلُسٍ وَاَجْمَالٍ وَاَلْسِنَةٍ وَغِلْمَةٍ اُفَيْلِسٌ وَاُجَيْمَالٌ وَاُلَيْسِنَةٌ وَغُلَيْمَةٌ .

ئاز كۆپلۈكنى كىچىكلىتىش ئۇسۇلى بۇنىڭغا ئوخشمايدۇ. ئاز كۆپلۈكنى خۇددى بىرلىك ئىسمنى كىچىكلەتكەندەك كىچىكلىتىمىز .

م : اَفْلُسٌ ← اُفَيْلِسٌ (پارچە پۇللار). **اَجْمَالٌ ← اُجَيْمَالٌ** (بوتۇلاقلار).

اَلْسِنَةٌ ← اُلَيْسِنَةٌ (كىچىك تىللار). **غِلْمَةٌ ← غُلَيْمَةٌ** (كىچىك قۇللار).

****

خۇلاســــە :

1 ـ كۆپلۈك ئىسمنى كىچىكلەتكەندە، ئالدى بىلەن ئۇنى بىرلىك شەكلىگە قايتۇرۇپ ئاندىن « الف» ۋە «التاء » بىلەن كۆپلۈك شەكلىگە كەلتۈرلىدۇ .

م : مَسَاجِدَ ← مُسَيْجِدُ ← مُسَيْجِدَاتٌ

2 ـ ئاز كۆپلۈكنى كىچىكلىتىش ئۇسۇلى خۇددى، بىرلىك ئىسمنى كىچىكلەتكەنگە ئوخشاش.

م : اَفْلُسٌ ← اُفَيْلِسٌ.   اَجْمَالٌ ← اُجَيْمَالٌ.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُونَ : فِى الْوَقْفِ الْاِسْمَ

30 ـ § : ئىسىملارنى توختاتقاندا

****

50 ـ س: كَيْفَ يَقْرَأُ الْاِسْمُ فِى وَقْفِهِ ؟

ئىسملارنى توختىغاندا قانداق ئوقۇش كېرەك ؟

ج : كُلُّ اسْمٍ غَيْرُ مُنَوَّنٍ اِذَا وَقَفْتَ عَلَيْهِ وَجَبَ اِسْكَانُ اَخِرِهِ. كَقَوْلِكَ : جَاءَنِى اَحْمَدُ وَالرَّجُلْ وَرَأَيْتُ اَحْمَدَ وَالرَّجُلْ وَمَرَرْتُ بِاَحْمَدَ وَالرَّجُلْ .

ئاخىرىدا جۈپ بەلگە بولمىغان بارلىق ئىسىملارنى توختاتقاندا، ئۇ ئىسىمنىڭ ئاخىرىنى ساكىن قىلىپ ئوقۇش لازىم .

(بۇ پەقەت تەلەپپۇزدا شۇنداق، يېزىقتا ئەسلى بەلگىسى ئۆزگەرمەيدۇ).

م : يېزىقتا : جَاءَنِى اَحْمَدُ وَالرَّجُلُ رَأَيْتُ اَحْمَدَ وَالرَّجُلَ مَرَرْتُ بِاَحْمَدَ وَالرَّجُلِ .

تەلەپپۇزدا : جَاءَنِى اَحْمَدْ وَالرَّجُلْ رَأَيْتُ اَحْمَدْ وَالرَّجُلْ مَرَرْتُ بِاَحْمَدْ وَالرَّجُلْ .

****

وَاِنْ كَانَ مُنَوَّنًا اِسْقَطْتَ التَّنْوِيْنَ وَالْحَرَكَةَ فِى حَالَتِى الرَّفْعِ وَ الْجَرِّ دُوْنَ النَّصْبِ وَ اَبْدَلْتَ مِنَ التَّنْوِيْنِ اَلِفًا فِىحَالِ النَّصْبِ فَقُلْتَ: هَذَا زَيْدْ وَرَأَيْتُ زَيْدَا وَمَرَرْتُ بِزَيدْ.

ئەگەر ئىسىم جۈپ بەلگىلىك بولسا، جۈپ بەلگىنى باش كېلىش ۋە ئىگىلىك

كېلىش ھالىتىدە بىراقلا تاشلىۋېتىش كېرەك . چۈشۈم كېلىش ھالەتتە جۈپ بەلگىنى « **الف** »كە يۆتكەش كېرەك .

م : هَذَا زَيْدٌ ← زَيدْ رَأَيْتُ زَيْدًا ← زَيْدَا مَرَرْتُ بِزَيْدٍ ← بِزَيدْ.

****

خۇلاســـــە :

1 ـ ئاخىردا جۈپ بەلگە بولمىغان ئىسىملارنى توختاتقاندا، شۇ ئىسىمنىڭ ئاخىرىدىكى بەلگىنى تەلەپپۇزدا ساكىن ئوقۇپ توختۇتۇش.

م : جَاءَنِي اَحْمَدْ وَالرَّجُلْ رَأَيْتُ اَحْمَدْ وَالرَّجُلْ مَرَرْتُ بِاَحْمَدْ وَالرَّجُلْ .

2 ـ ئەگەر ئىسىم جۈپ بەلگىلىك بولسا، جۈپ بەلگىنى باش كېلىش ۋە ئىگىلىك كېلىش ھالىتىدە ساكىنغا يۆتكەپ، چۈشۈم كېلىش ھالەتتە « الف » كە يۆتكەپ توختۇتۇش كېرەك .

م : هَذَا زَيدْ رَأَيْتُ زَيْدَا مَرَرْتُ بِزَيدْ.

اَلْفَصْلُ الْحَادِىَ وَالثَّالِثُونَ : اَلِفٌ وَصْلٌ

31 ـ § : ئۇلانما ئەلىف

****

51 ـ س: كَمْ اِسْمًا فِى اَوَّلِهِ هَمْزَةٌ وَصْلٌ ؟

ئالدىدا ئۇلانما ئەلىف بولغان ئىسىمدىن نەچچىسى بار ؟

ج : اَلْاَسْمَاءُ الَّتِى فِى اَوَائِلِهَا اَلِفُ وَصْلٍ عَشَرَةٌ :

اِسْمٌ وَ اسْتٌ وَابْنٌ وَابْنَةٌ وَابْنَمٌ وَاثْنَانِ وَاثْنَتَانِ وَامْرَءٌ وَامْرَأَةٌ وَايْمُ اللهِ.

ئالدىدا ئۈلانما ئەلف بار بولغان ئىسىملار ئوندۇر.

اِسْمٌ اِسْتٌ اِبْنٌ اِبْنَةٌ اِبْنَمٌ اِثْنَانِ اِثْنَتَانِ اِمْرَءٌ اِمْرَأَةٌ اِيْمُ اللهِ.

ئىسىم، يانپاش، ئوغۇل، قىز، ئوغۇل، ئىككى ئەر، ئىككى ئايال، ئىنسان، ئايال،ئاللاھ بىلەن قەسەم.

****

خۇلاســـــه :

ئالدىدا ئۈلانما ئەلف بولغان 10 ئىسىم :

اِسْمٌ اِسْتٌ اِبْنٌ اِبْنَةٌ اِبْنَمٌ اِثْنَانِ اِثْنَتَانِ اِمْرَءٌ اِمْرَأَةٌ اِيْمُ اللهِ

اَلْفَصْلُ الثَّانِى وَالثَّالِثُونَ : اَلْمَعْدُوْدُ

32 ـ § : سانالغۇچى ئىسىم

****

52 ـ س: كَيْفَ يُقْرَأُ الْمَعْدُودُ اِذَا جُمِعَ الْعَدَدُ ؟

سانلارنى كۆپلۈككە ئايلاندۇغاندا سانالغۇچى ئىسىملار قانداق ئوقۇلىدۇ ؟

ج : تَضِيْفُ الْعَدَدِ مِنَ الثَّلاَثَةِ اِلَى الْعَشَرَةِ اِلَى الْجَمْعِ وَالْمِائَةُ وَمَا فَوْقَهَا اِلَى وَاحِدٍ. فَتَقُوْلُ : ثَلاَثَةُ اَثْوَابٍ وَعَشَرَةُ رِجَالٍ وَعَشَرُ نِسْوَةٍ وَمِائَةُ رَجُلٍ وَثَلاَثُمِائَةِ ثَوْبٍ وَاَلِفُ دِرْهَمٍ. وَتُنْصَبُ الْمَعْدُودُ مُفْرَدًا مُنْكَرًا فِغَيْرِذَلِكَ. كَقَوْلِكَ : اَحَدَ عَشَرَ دِرْهَمًا وَعِشْرُونَ ثَوْبًا وَتِسْعُونَ دِيْنَارًا. تَمَّتِ الْكِتَابَةُ بِعَوْنِ اللهِ وَكَرَمِهِ .

سانلارنى كۆپلۈككە ئايلاندۇغاندا ئۇچدىن ئونغىچە بولغان سانلار ئىنقلاپ كەلگەن (سانالغۇچى) ئىسىملارنى كۆپلۈك هالىتى بىلەن سانلارغا قوشۇش كېرەك. 10 دىن ۋە 100 دىن يۇقىرى سانلارغا (سانالغۇچى) ئىسىملارنىڭ بىرلىك شەكلىنى قوشۇش كېرەك.

م : (3~10 غىچە بولغان سانلار) : ثَلاَثَةُ اَثْوَابٍ عَشَرَةُ رِجَالٍ عَشَرُ نِسْوَةٍ .

(10دىن 100 دىن يۇقۇرى سانلار) : مِائَةُ رَجُلٍ ثَلاَثُمِائَةِ ثَوْبٍ اَلِفُ دِرْهَمٍ .

يۇقۇردىكى مىسالدىن كۆرۈشكە بولۇدىكى سانالغۇچىنى زىرلىق ئوقۇش كېرەك. بىراق سانالغۇچى ئىسىم يەككە ساندىكى تونۇشسىز ئىسىم بولسا، ئۇنى زەۋەرلىك ئوقۇش لازىم.

م : اَحَدَ عَشَرَ دِرْهَمًا عِشْرُونَ ثَوْبًا تِسْعُونَ دِيْنَارًا .

****

خۇلاســـــە :

سانلارنى كۆپلۈككە ئايلاندۇغاندا :

1 ـ 3~10 غىچە بولغان سانلارغا (سانالغۇچى) ئىسىمنىڭ كۆپلۈك شەكلى قوشۇلىدۇ.

م : ثَلاَثَةُ اَثْوَابٍ عَشَرَةُ رِجَالٍ عَشَرُ نِسْوَةٍ .

2 ـ 10 ۋە 100 دىن يۇقىرى سانلارغا (سانالغۇچى) ئىسىمنىڭ بىرلىك شەكلى قوشۇلىدۇ.

م : مِائَةُ رَجُلٍ ثَلاَثُمِائَةِ ثَوْبٍ اَلِفُ دِرْهَمٍ .

3 ـ سانالغۇچى ئىسىم : كۆپلۈك هالەتتە زىرلىق، يەككە هالەتتە زەۋەرلىك ئوقۇلىدۇ.

م : ثَلاَثَةُ اَثْوَابٍ عَشَرُ نِسْوَةٍ ، اَحَدَ عَشَرَ دِرْهَمًا

عِشْرُونَ ثَوْبًا   تِسْعُونَ دِيْنَارًا .

مۇھىم تولۇقلىما

اَلْعَدَدُ (سان)

سان ئەسلى ئەرەب دۆلىتىدە بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ھەرقانداق بىر ئەرەب تىلى ئۆگەنگۈچى ئۈچۈن، ئەرەبچە سان ـ سىفىرلانى بىمالال ئىشلىتەلەيدىغان بولۇشى زۆرۈردۇر.

تۆۋەندە بىردىن ~ مىلىيونغىچە(1 ~ 1.000000) بولغان سانلار ۋە يىل ـ ئاي ـ كۈن، پەسىل، كالىندار ھەققىدە چۈشەنچە بېرىلىدۇ.

****

سانلارنىڭ ئەسلى يېلتىزى ئون ئىككى(12) :

وَاحِدٌ اِثْنَانِ ثَلاَثَةٌ اَرْبَعَةٌ خَمْسَةٌ سِتَّةٌ سَبَعَةٌ ثَمَانِيَةٌ تِسْعَةٌ عَشَرَةٌ مِائَةٌ اَلْفٌ

(١ ٢ ٣ ۴ ۵ ۶ ٧ ٨ ٩ ١٠ ١٠٠ ١٠٠٠)

(1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 100 1000)

****

دەرىجە سانلار :

اَلْاَوَّلُ اَلثَّانِى اَلثَّالِثُ اَلرَّابِعُ اَلْخَامِسُ اَلسَّادِسُ اَلسَّابِعُ اَلثَّامِنُ اَلتَّاسِعُ اَلْعَاشِرُ...

(1 ـ 2 ـ 3 ـ 4 ـ 5 ـ 6 ـ 7 ـ 8 ـ 9 ـ 10 ـ ...)

****

ئونلۇق خانىدىكى سانلار :

عَشَرٌ عِشْرُونَ ثَلاَثُونَ اَرْبَعُونَ خَمْسُونَ سِتُّونَ سَبعُونَ ثَمَانُونَ تِسعُونَ

(10، 20، 30، 40، 50، 60، 70، 80، 90)

****

يۈزلۈك خانىدىكى سانلار :

مِائَةٌ مِائَتَانِ ثَلاَثُ مِائَةِ اَرْبَعُ مِائَةِ خَمْسُ مِائَةِ

سِتُّ مِائَةِ سَبَعُ مِائَةِ ثَمَانِمِائَةِ تِسعُ مِائَةِ

****

مىڭلىق خانىدىكى سانلار :

اَلْفٌ اَلْفَانِ ثَلاَثَةُ آلاَفٍ اَرْبَعَةُ آلاَفٍ خَمْسَةُ آلاَفٍ

سِتَّةُ آلاَفٍ سَبْعَةُ آلاَفٍ ثَمَانِيَةُ آلاَفٍ تِسْعَةُ آلاَفٍ

****

مۇھىم قائىدىلەر :

1 ـ « وَاحِدٌ » « اِثْنَانِ » : ئەسلى قىياس بىلەن بولىدۇ.

يەنى، ئەرلىك جىنسىي تۈردە « ةٌ » قېتىلماي، ئاياللىق جىنسىي تۈردە قېتىلىدۇ.

م : رَجُلٌ وَاحِدٌ رَجُلاَنِ اِثْنَانِ اِمْرَأَةٌ وَاحِدَةٌ اِمْرَأَتَانِ اِثْنَتَانِ

(بىر ئەر) (ئىككى ئەر) (بىر ئايال) (ئىككى ئايال)

2 ـ ئۈچتىن ~ ئونغىچە (3 ~ 10) : ئەسلى قىياسنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ.

يەنى، ئەرلىك جىنسىي تۈردە « ةٌ » قېتىلىپ، ئاياللىق جىنسىي تۈردە قېتىلمايدۇ.

م : ثَلاَثَةُ رِجَالٍ ~ عَشَرَةُ رِجَالٍ ثَلاَثُ نِسْوَةٍ ~ عَشَرُ نِسْوَةٍ

3 ـ « تَمْيِز » (ئېنىقلانغۇچى) يەنى، سانالغۇچى ئىسىم بىرلىك سانلارغا قوشۇلغاندا، كۆپلۈك ھالەتتە زىر ئوقۇلىدۇ.

4 ـ ئونلۇق سانلاغا قوشۇلغاندا يەككە ھالەتتە زەۋەر ئوقۇلىدۇ.

5 ـ 10دىن يۇقۇرى سانلارنىڭ ھەممىسىدە، بىرلەر خانىسى قىياسنىڭ ئەكسى بىلەن، ئونلار خانىسى قىياس بىلەن بولىدۇ. ئەمما، سانالغۇچى ئىسىم 11 ~ 99 غىچە بولغان سانلاردا بىرلىك ھالەتتە زەۋەر ئوقۇلىدۇ.

م : اَحَدَ عَشَرَ رَجُلاً اِحْدٰى عَشَرَةَ اِمْرَأَةً

اِثْنَا عَشَرَ رَجُلاً اِثْنَتَا عَشَرَةَ اِمْرَأَةً

ثَلاَثَةَ عَشَرَ رَجُلاً ثَلاَثَ عَشَرَةَ اِمْرَأَةً

... ...	... ...
تِسْعَةُ عَشَرَ رَجُلاً	تِسعَ عَشَرَةَ اِمْرَأَةً
عِشْرُونَ رَجُلاً	عِشْرُونَ اِمْرَأَةً
وَاحِدٌ وَعِشْرُونَ رَجُلاً	اِحْدٰى وَعِشْرُونَ اِمْرَأَةً
اِثْنَانِ وَعِشْرُونَ رَجُلاً	اِثْنَتَانِ وَعِشْرُونَ اِمْرَأَةً
ثَلاَثَةُ وَعِشْرُونَ رَجُلاً	ثَلاَثُ وَعِشْرُونَ اِمْرَأَةً
... ...	... ...
تِسْعِيْنَ رَجُلاً	تِسْعِيْنَ اِمْرَأَةً
... ...	... ...
تِسْعَةُ وَتِسْعِيْنَ رَجُلاً	تِسْعَ وَتِسْعِيْنَ اِمْرَأَةً

****

6 ـ سان يۈز (100) ۋە مىڭ (1000) دىن ئاشقاندىمۇ يۇقۇرقىدەك قىياس قىلىنىدۇ. ئەمما، سانالغۇچى ئىسىم بىرلىك ھالەتتە زىر ئوقۇلىدۇ.

م :

مِائَةُ رَجُلٍ	مِائَةُ اِمْرَأَةٍ
اَلْفُ رَجُلٍ	اَلْفُ اِمْرَأَةٍ
مِائَتَا رَجُلٍ	مِائَتَا اِمْرَأَةٍ
اَلْفَا رَجُلٍ	اَلْفَا اِمْرَأَةٍ
ثَلاَثَةُ اٰلاَفِ رَجُلٍ	ثَلاَثُ اٰلاَفِ اِمْرَأَةٍ
... ...	... ...

****

« مِائَةٌ »، « اَلْفٌ »، « مِلْيُونٌ » :

7 ـ « مِائَةٌ »، « اَلْفٌ »، « مِلْيُونٌ » جىنسىي تۇرگە ئايرىلمايدۇ. سانالغۇچى ئىسىم بىرلىك ھالەتتە قوشۇلىدۇ.

100	مِائَةُ طَالِبٍ (اَوْ رَجُلٍ)	مِائَةُ طَالِبَةٍ (اَوْ اِمْرَأَةٍ)
101	مِائَةُ طَالِبٍ وَ طَالِبٌ	مِائَةُ طَالِبَةٍ وَ طَالِبَةٌ
102	مِائَةُ طَالِبٍ وَ طَالِبَانِ	مِائَةُ طَالِبَةٍ وَ طَالِبَتَانِ
103	مِائَةُ وَ ثَلاَثَةُ طُلاَّبٍ (اَوْ رِجَالٍ)	مِائَةُ وَ ثَلاَثُ طَالِبَاتٍ (اَوْ نِسْوَةٍ)
104	مِائَةُ وَ اَرْبَعَةُ طُلاَّبٍ	مِائَةُ وَاَرْبَعُ طَالِبَاتٍ
105	مِائَةُ وَ خَمْسَةُ طُلاَّبٍ	مِائَةُ وَخَمْسُ طَالِبَاتٍ
106	مِائَةُ وَ سِتَّةُ طُلاَّبٍ	مِائَةُ وَسِتُّ طَالِبَاتٍ
107	مِائَةُ وَ سَبعَةُ طُلاَّبٍ	مِائَةُ وَسَبعُ طَالِبَاتٍ
108	مِائَةُ وَ ثَمَانِيَةُ طُلاَّبٍ	مِائَةُ وَثَمَانِى طَالِبَاتٍ
109	مِائَةُ وَ تِسعَةُ طُلاَّبٍ	مِائَةُ وَتِسعُ طَالِبَاتٍ
110	مِائَةُ وَ عَشَرَةُ طُلاَّبٍ	مِائَةُ وَعَشَرُ طَالِبَاتٍ
111	مِائَةُ وَ اَحَدَ عَشَرَ طَالِبًا	مِائَةُ وَاِحْدٰى عَشَرَةَ طَالِبَةٌ

... ...

200	مِائَتَا طَالِبٍ	(اَوْ طَالِبَةٍ)
300	ثَلاَثُ مِائَةِ طَالِبٍ	(اَوْ طَالِبَةٍ)
400	اَرْبَعُ مِائَةِ طَالِبٍ	(اَوْ طَالِبَةٍ)
500	خَمْسُ مِائَةِ طَالِبٍ	(اَوْ طَالِبَةٍ)
600	سِتُّ مِائَةِ طَالِبٍ	(اَوْ طَالِبَةٍ)
700	سَبعُ مِائَةِ طَالِبٍ	(اَوْ طَالِبَةٍ)
800	ثَمَانِمِائَةِ طَالِبٍ	(اَوْ طَالِبَةٍ)

900	تِسعُ مِائَةِ طَالِبٍ (اَوْ طَالِبَةٍ)

****

اَلْفٌ اَلْفَانِ ج آلاَفٌ

1000	اَلْفُ طَالِبٍ
2000	اَلْفَا طَالِبٍ
3000	ثَلاَثَةُ آلاَفِ طَالِبٍ (اَوْ طَالِبَةٍ)
4000	اَرْبَعَةُ آلاَفِ طَالِبٍ
5000	خَمْسَةُ آلاَفِ طَالِبٍ
6000	سِتَّةُ آلاَفِ طَالِبٍ
7000	سَبَعَةُ آلاَفِ طَالِبٍ
8000	ثَمَانِيَةُ آلاَفِ طَالِبٍ
9000	تِسعَةُ آلاَفِ طَالِبٍ
10.000	عَشَرَةُ آلاَفِ طَالِبٍ
20.000	عِشْرُونَ اَلْفَ طَالِبٍ (اَوْ طَالِبَةٍ)
30.000	ثَلاَثُونَ اَلْفَ طَالِبٍ
40.000	اَرْبَعُونَ اَلْفَ طَالِبٍ
50.000	خَمْسُونَ اَلْفَ طَالِبٍ
60.000	سِتُّونَ اَلْفَ طَالِبٍ
70.000	سَبَعُونَ اَلْفَ طَالِبٍ
80.000	ثَمَانُونَ اَلْفَ طَالِبٍ
90.000	تِسعُونَ اَلْفَ طَالِبٍ

100.000	مِائَةُ اَلْفِ طَالِبٍ (اَوْ طَالِبَةٍ)
200.000	مِائَتَا اَلْفِ طَالِبٍ
300.000	ثَلاَثُ مِائَةِ اَلْفِ طَالِبٍ
400.000	اَرْبَعُ مِائَةِ اَلْفِ طَالِبٍ
500.000	خَمْسُ مِائَةِ اَلْفِ طَالِبٍ
600.000	سِتُّ مِائَةِ اَلْفِ طَالِبٍ
700.000	سَبَعُ مِائَةِ اَلْفِ طَالِبٍ
800.000	ثَمَانِمِائَةِ اَلْفِ طَالِبٍ
900.000	تِسعُ مِائَةِ اَلْفِ طَالِبٍ

****

مِلْيُونٌ مِلْيُونَانِ ج مَلاَيِيْنٌ

1000.000	مِلْيُونُ طَالِبٍ (اَوْ طَالِبَةٍ)
2000.000	مِلْيُونَا طَالِبٍ
3000.000	ثَلاَثَةُ مَلاَيِيْنَ طَالِبٍ
4000.000	اَرْبَعَةُ مَلاَيِيْنَ طَالِبٍ
5000.000	خَمْسَةُ مَلاَيِيْنَ طَالِبٍ
6000.000	سِتَّةُ مَلاَيِيْنَ طَالِبٍ
7000.000	سَبَعَةُ مَلاَيِيْنَ طَالِبٍ
8000.000	ثَمَانِيَةُ مَلاَيِيْنَ طَالِبٍ
9000.000	تِسعَةُ مَلاَيِيْنَ طَالِبٍ
10.000.000	عَشَرَةُ مَلاَيِيْنَ طَالِبٍ

20.000.000	عِشْرُونَ مِلْيُونَ طَالِبٍ (اَوْ طَالِبَةٍ)
30.000.000	ثَلاَثُونَ مِلْيُونَ طَالِبٍ
40.000.000	اَرْبَعُونَ مِلْيُونَ طَالِبٍ
50.000.000	خَمْسُونَ مِلْيُونَ طَالِبٍ
60.000.000	سِتُّونَ مِلْيُونَ طَالِبٍ
70.000.000	سَبَعُونَ مِلْيُونَ طَالِبٍ
80.000.000	ثَمَانُونَ مِلْيُونَ طَالِبٍ
90.000.000	تِسعُونَ مِلْيُونَ طَالِبٍ
100.000.000	مِائَةُ مِلْيُونَ طَالِبٍ (اَوْ طَالِبَةٍ)
200.000.000	مِائَتَا مِلْيُونَ طَالِبٍ
300.000.000	ثَلاَثُ مِائَةِ مِلْيُونَ طَالِبٍ
400.000.000	اَرْبَعُ مِائَةِ مِلْيُونَ طَالِبٍ
500.000.000	خَمْسُ مِائَةِ مِلْيُونَ طَالِبٍ
600.000.000	سِتُّ مِائَةِ مِلْيُونَ طَالِبٍ
700.000.000	سَبَعُ مِائَةِ مِلْيُونَ طَالِبٍ
800.000.000	ثَمَانِى مِائَةِ مِلْيُونَ طَالِبٍ
900.000.000	تِسعُ مِائَةِ مِلْيُونَ طَالِبٍ

****

8 ـ مىڭلىق خانە يۈزلۈك خانىدىن، يۈزلۈك خانە بىرلىك خانىدىن. بىرلىك خانە ئونلۇق خانىدىن ئىلگىرى كېلىدۇ.

م : (عِنْدِى) اَلْفٌ وَمِائَةٌ وَاَحَدٌ وَعِشْرُونَ (رَجُلاً) (1121)

اَلْفَانِ وَمِائَتَانِ وَاِثْنَانِ وَعِشْرُونَ (رَجُلاً) (2222)

اَرْبَعَةُ اَلاَفٍ وَ تِسْعُ مِائَةٍ وَخَمْسٌ وَاَرْبَعُونَ (اِمْرَأَةً) **(4945)**

****

« يىل » « ئاي »، « كۈن » نىڭ ئىپادىلىنىشى

« يىل » تۆۋەندىكىدەك ئىپادىلىنىدۇ :

1901 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَوَاحِدَةٍ

1902 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَ اِثْنَتَيْنِ

1903 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَ ثَلاَثٍ

1904 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَ اَرْبَعٍ

1905 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَ خَمْسٍ

1906 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَ سِتٍّ

1907 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَ سَبْعٍ

1908 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَ ثَمَانٍ

1909 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَ تِسعٍ

1910 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَعَشَرٍ

1911 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَاِحْدٰى عَشَرَةَ

1912 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَ اِثْنَتَيْ عَشَرَةَ

... ...

1919 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَ تِسعِ عَشَرَةَ

1920 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَعِشْرِيْنَ

1921 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَوَاحِدَةٍ عِشْرِيْنَ

1922 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَ اِثْنَتَيْنِ عِشْرِيْنَ

1923 سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَ ثَلاَثٍ عِشْرِيْنَ

...	... ...
1999	سَنَةَ اَلْفٍ وَتِسعِ مِائَةٍ وَتِسعِ وَتِسعِيْنَ
2000	سَنَةَ اَلْفَيْنِ
2001	سَنَةَ اَلْفَيْنِ وَوَاحِدَةٍ
2002	سَنَةَ اَلْفَيْنِ وَ اِثْنَتَيْنِ
2003	سَنَةَ اَلْفَيْنِ وَ ثَلاَثٍ
...	... ...
2009	سَنَةَ اَلْفَيْنِ وَ تِسعٍ
2010	سَنَةَ اَلْفَيْنِ وَعَشَرٍ

****

9 ـ ئەرەب تىلىدا ئاۋال « كۈن »، ئاندىن « ئاي »، ئاندىن « يىل » كېلىدۇ.

م : 2009 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ← (اَلْاَوَّلُ مَايُو سَنَةَ اَلْفَيْنِ وَ تِسعٍ)

« كۈن » ۋە « ئاي » نى دەرىجە سانلار بىلەن تۈۋەندىكىدەك ئىككى خىل ئىپادىلەشكە بولىدۇ.

م : 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن، 5 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنىگىچە بولغان ۋاقىت :

1 ـ	اَلْاَوَّلُ مَايُو	اَوْ	اَلْيَوْمُ الْاَوَّلُ مِن مَايُو
2 ـ	اَلثَّانِى مَايُو		اَلْيَوْمُ الثَّانِى مِن مَايُو
3 ـ	اَلثَّالِثُ مَايُو		اَلْيَوْمُ الثَّالِثُ مِن مَايُو
4 ـ	اَلرَّابِعُ مَايُو		اَلْيَوْمُ الرَّابِعُ مِن مَايُو
5 ـ	اَلْخَامِسُ مَايُو		اَلْيَوْمُ الْخَامِسُ مِن مَايُو
6 ـ	اَلسَّادِسُ مَايُو		اَلْيَوْمُ السَّادِسُ مِن مَايُو
7 ـ	اَلسَّابِعُ مَايُو		اَلْيَوْمُ السَّابِعُ مِن مَايُو

8 ـ اَلثَّامِنُ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الثَّامِنُ مِن مَايُو

9 ـ اَلتَّاسِعُ مَايُو　　اَلْيَوْمُ التَّاسِعُ مِن مَايُو

10 ـ اَلْعَاشِرُ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الْعَاشِرُ مِن مَايُو

11 ـ اَلْحَادِىَ عَشَرَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الْحَادِىَ عَشَرَ مِن مَايُو

12 ـ اَلثَّانِى عَشَرَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الثَّانِى عَشَرَ مِن مَايُو

13 ـ اَلثَّالِثَ عَشَرَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الثَّالِثَ عَشَرَ مِن مَايُو

14 ـ اَلرَّابِعَ عَشَرَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الرَّابِعَ عَشَرَ مِن مَايُو

15 ـ اَلْخَامِسَ عَشَرَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الْخَامِسَ عَشَرَ مِن مَايُو

16 ـ اَلسَّادِسَ عَشَرَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ السَّادِسَ عَشَرَ مِن مَايُو

17 ـ اَلسَّابِ◌عَ عَشَرَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ السَّابِ◌عَ عَشَرَ مِن مَايُو

18 ـ اَلثَّامِنَ عَشَرَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الثَّامِنَ عَشَرَ مِن مَايُو

19 ـ اَلتَّاسِعَ عَشَرَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ التَّاسِعَ عَشَرَ مِن مَايُو

20 ـ اَلْعِشْرُونَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الْعِشْرُونَ مِن مَايُو

21 ـ اَلْوَاحِدُ وَالْعِشْرُونَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الْوَاحِدُ وَالْعِشْرُونَ مِن مَايُو

22 ـ اَلثَّانِ وَالْعِشْرُونَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الثَّانِ وَالْعِشْرُونَ مِن مَايُو

23 ـ اَلثَّالِثُ وَالْعِشْرُونَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الثَّالِثُ وَالْعِشْرُونَ مِن مَايُو

24 ـ اَلرَّابِعُ وَالْعِشْرُونَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الرَّابِعُ وَالْعِشْرُونَ مِن مَايُو

25 ـ اَلْخَامِسُ وَالْعِشْرُونَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الْخَامِسُ وَالْعِشْرُونَ مِن مَايُو

26 ـ اَلسَّادِسُ وَالْعِشْرُونَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ السَّادِسُ وَالْعِشْرُونَ مِن مَايُو

27 ـ اَلسَّابِ◌عُ وَالْعِشْرُونَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ السَّابِ◌عُ وَالْعِشْرُونَ مِن مَايُو

28 ـ اَلثَّامِنُ وَالْعِشْرُونَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ الثَّامِنُ وَالْعِشْرُونَ مِن مَايُو

29 ـ اَلتَّاسِعُ وَالْعِشْرُونَ مَايُو　　اَلْيَوْمُ التَّاسِعُ وَالْعِشْرُونَ مِن مَايُو

30 ـ اَلثَّلاَثُونَ مَايُو اَلْيَوْمُ الثَّلاَثُونَ مِن مَايُو

31 ـ اَلْوَاحِدُ الثَّلاَثُونَ مَايُو اَلْيَوْمُ الْوَاحِدُ الثَّلاَثُونَ مِن مَايُو

****

ئەرەبلەر بەزىدە ئاي نامى ئورنىدا «شَهْرٌ» سۆزى بىلەن دەرىجە سانلارنى قوللىنىدۇ :

م : اَلشَّهْرُالْاَوَّلُ (1 ـ ئاي) اَلشَّهْرُالثَّانِى(2 ـ ئاي) اَلشَّهْرُالثَّالِثُ (3 ـ ئاي) ...

فُصُولُ السَّنَةِ

(يىلنىڭ پەسىللىرى)

اَلرَّبِيْعُ	اَلصَّيْفُ	اَلْخَرِيْفُ	اَلشِّتَاءُ
(باهار)	(ياز)	(كۈز)	(قىش)

شُهُورُ السَّنَةِ (يىلدىكى ئايلار)

مىلادىيە كالېندارى

اَلشَّهْرُالْاَفْرَنْجِيُّ اَلشَّهْرُالْفَارِسِيُّ

1 ـ	يُنَايِرْ	كَانُونُ الثَّانِى
2 ـ	فَبْرَايِر	شُبَاط
3 ـ	مَارِس	آذَار
4 ـ	اِبْرِيِل	نَيْسَانَ
5 ـ	مَايُو	اَيَّار
6 ـ	يُونِيُو	حَوِيْرَانِ
7 ـ	يُولِيُو	تَمُوز
8 ـ	اُغُسْطُس	آب
9 ـ	سَبْتَمْبَر	أَيْلُول
10 ـ	اُكْتُوبَر	تِشْرِيْنَ الْاَوَّل
11 ـ	نُوفَمْبَر	تِشْرِيْنَ الثَّانِى
12 ـ	دِيْسَمْبَر	كَانُونُ الْاَوَّل

اَلسَّنَةُ الْهِجْرِيَّةُ

ئىسلام كالىندارى

1 ـ	مُهَرَّمْ	مۇھەررەم

2 ـ	صَفَر	سەپەر
3 ـ	رَبِيْعُ الْاَوَّل	رەبىئۇل ئەۋۋەل
4 ـ	رَبِيْعُ الْآخِر	رەبىئۇل ئاخىر
5 ـ	جُمَادِى الْاَوَّل	جەمادىيەل ئەۋۋەل
6 ـ	جُمَادِى الْآخِر	جەمادىيەل ئاخىر
7 ـ	رَجَب	رەجەب
8 ـ	شَعْبَان	شەئبان (بارات ئاي)
9 ـ	رَمَضَان	رامىزان
10 ـ	شَوَّال	شەۋۋال (روزا ھېيت)
11 ـ	ذُوالْقَعْدَة	زۇلقەئدە (ئارا ئاي)
12 ـ	ذُوالْحَجَّة	زۇلھەججە (قۇربان ھېيت)